

TAMPEREEN YLIOPISTO

Laulusta laajaan musisointiin
Musiikin oppikirjojen muutokset 1920-luvulta 2000-luvulle

Kasvatustieteiden tiedekunta
Opettajankoulutuslaitos, Hämeenlinna
Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma

HENNA RIIHIMÄKI

Kevät 2008

Tampereen yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Opettajankoulutuslaitos, Hämeenlinna

HENNA RIIHIMÄKI:

Laulusta laajaan musisointiin
Musiikin oppikirjojen muutokset 1920-luvulta 2000-luvulle

Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma, 61 sivua
Huhtikuu 2008

Tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää kansakoulun ja peruskoulun alakoulun musiikin oppikirjojen muutosta 1920-luvulta 2000-luvulle. Oppikirjojen muutosta tutkittiin sisältöjen, ulkoasun ja laulujen aihepiirien näkökulmasta. Tutkimusaineistona käytettiin yhteensä viittätoista musiikin oppikirjaa 1920-, 1940-, 1960-, 1980- ja 2000-luvuilta. Aineisto rajattiin vain joka toiseen vuosikymmeneen, jotta sitä olisi helpompi hallita ja muutokset näkyisivät selvemmin. Tutkimusaineiston analysointimenetelmänä käytettiin laadullista sisällönanalyysia. Tutkimuksessa selvitettäviä kysymyksiä olivat:

1. Miten musiikin oppikirjojen sisällöt ovat muuttuneet 1920-luvulta 2000-luvulle?
2. Miten oppikirjojen ulkoasu on muuttunut?
3. Miten laulujen aihepiirit ovat muuttuneet?
  - 3.1 Millaiset laulut ovat säilyneet 1920-luvulta 2000-luvulle?

Tutkimuksen teoreettisessa osassa tarkasteltiin musiikkikasvatusta, koululaulun historiaa, musiikin opetussuunnitelmia ja opetussuunnitelmakomitean mietintöjä 1920-luvulta 2000-luvulle, oppivelvollisuuden syntyä ja siirtymistä kansakoulusta peruskouluun, oppimiskäsityksen muutosta 1900-luvun aikana, oppimateriaaleja yleensä sekä aikaisempia tutkimuksia.

Tutkimuksessa saatiin selville, että musiikin oppikirjat ovat monipuolistuneet 1920-luvulta 2000-luvulle tultaessa sekä sisällöltään, ulkoasultaan että laulujen aihepiireiltään. Kun 1920-luvun oppikirjat sisältävät pääasiassa vain lauluja, 2000-luvun oppikirjoissa on ainekset kokonaisvaltaiseen musiikin opetukseen. 2000-luvun kirjat sisältävät laulujen lisäksi muun muassa musiikin teoriaa, soitinopetusta, erilaisia tehtäviä, leikkiä ja liikuntaa. Ulkoasultaan oppikirjat ovat muuttuneet kooltaan ja sivumäärältään pienistä, kuvattomista ja värittömistä kirjoista suurempiin, monipuolisesti kuvitettuihin ja värikkäisiin kirjoihin. Oppikirjojen laulujen aihepiirit ovat puolestaan muuttuneet pääpainoltaan isänmaallisista, hengellisistä ja luontoon liittyvistä lauluista kansainvälisempiin, iloisempiin ja leikinomaisempiin lauluihin. Vakavasta musiikista on siirrytty koko ajan enemmän kohti viihdemusiikkia. Kansanlaulut ovat joutuneet antamaan tilaa muun muassa rock- pop- ja rap-musiikille. Parhaiten säilyneitä lauluja 1920-luvulta 2000-luvulle ovat kuitenkin joululaulut, isänmaahan, luontoon ja eläimiin liittyvät laulut.

Yhteiskunta on muuttunut paljon 1920-luvulta 2000-luvulle. Suurin muutos koulumaailmassa tänä aikana oli peruskoulun tulo 1970-luvulla. Sen opetussuunnitelmien vaatimusten myötä nousi tarve kehittää myös oppikirjoja. Oppikirjojen tulee olla ajankohtaisia, joten niitä päivitetään tarpeen mukaan yhteiskunnan vaatimuksia vastaaviksi. Kuitenkin kannattaa muistaa hyödyntää myös vanha käyttökelpoinen oppimateriaali.

Avainsanat: musiikki, oppikirjat, musiikkikasvatus, perusopetus

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
2	LÄHTÖKOHTIA MUSIIKIN OPPIKIRJATUTKIMUKSELLE	3
2.1	MUSIIKKIKASVATUS	3
2.2	KOULULAULUN HISTORIAA	6
2.3	MUSIIKIN OPETUSSUUNNITELMAT	7
2.3.1	<i>Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma v. 1925</i>	7
2.3.2	<i>Alakansakoulun opetussuunnitelma v. 1935</i>	8
2.3.3	<i>Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö I v. 1946 ja II v. 1952</i>	8
2.3.4	<i>Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II v. 1970</i>	9
2.3.5	<i>Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet v. 1985</i>	10
2.3.6	<i>Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet v. 1994</i>	11
2.3.7	<i>Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet v. 2004</i>	11
2.4	OPPIVELVOLLISUUDEN SYNTY JA SIIRTYMINEN KANSAKOULUSTA PERUSKOULUUN	12
2.5	OPPIMISKÄSITYKSEN MUUTOS.....	13
2.5.1	<i>Behaviorismi</i>	13
2.5.2	<i>Konstruktivismi</i>	14
2.5.3	<i>Situatiivinen teoria</i>	15
2.6	OPPIMATERIAALIT	15
2.7	AIKAISEMPIA TUTKIMUKSIA	16
3	TUTKIMUSTEHTÄVÄ	19
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	20
5	TUTKIMUSMENETELMÄT	21
5.1	LAADULLINEN TUTKIMUS	21
5.2	SISÄLLÖNANALYYSI	21
6	TUTKIMUSAINESTON ESITTELY	23
7	TUTKIMUSAINESTON ANALYYSI	25
7.1	SISÄLLÖT	25
7.2	ULKOASU	31
7.3	LAULUJEN AIHEPIIRIT	35
8	TULOKSET	46
8.1	SISÄLLÖT	46
8.2	ULKOASU	49
8.3	LAULUJEN AIHEPIIRIT	51
9	POHDINTA	54
9.1	TUTKIMUSTULOSTEN POHDINTA	54
9.2	TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUDEN POHDINTA	57
	LÄHTEET	58

1 JOHDANTO

Kansakoulussa musiikin opetus koostui pääasiassa laulusta ja musiikin teoriasta. Peruskoulun myötä alettiin kiinnittää huomiota opetuksen laajentamiseen. Opetussuunnitelmien ohjeiden mukaan musiikin opetukseen sisällytettiin aikaisempien lisäksi muun muassa soittoa, kuuntelua, liikuntaa ja luovaa ilmaisua. Uusien vaatimusten myötä myös musiikin oppikirjoja alettiin kehittää tukemaan entistä monipuolisemman oppimateriaalin tarvetta. Myös opettajanoppaita kehitettiin.

Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella musiikin oppikirjoja 1920-luvulta 2000-luvulle. Tutkimus rajattiin käsittämään ajallisesti oppivelvollisuuskoulun aika. Tarkemmassa rajauksessa valittiin tutkittavaksi aikaväliltä joka toinen vuosikymmen (1920-, 1940-, 1960-, 1980- ja 2000-luvut). Näin aineistoa on helpompi hallita ja tulokset saadaan näkymään selvemmin. Aineistona on 1920-, 1940- ja 1960-luvuilta kaksi kansakoulun laulukirjaa, 1980-luvulta kolme peruskoulun alakoulun musiikin oppikirjaa (yksi kirjasarja) ja 2000-luvulta kuusi oppikirjaa (kaksi kirjasarjaa). 1920-1980 -lukujen oppikirjat on lainattu kirjastoista, kouluilta, sukulaisilta ja ystäviltä. 2000-luvun kirjat saatiin kustantajilta. Tutkimusaineiston analyysi on toteutettu laadullisen sisällönanalyysin avulla.

Tutkimusaiheen valintaan vaikutti tutkijan oma kiinnostus musiikkiin ja musiikin oppikirjoihin. Aihe sai alkunsa musiikin sivuaineen myötä. Tutkimuksen avulla pyritään kartoittamaan musiikin oppikirjojen muutosta 1920-luvulta 2000-luvulle. Muutosta tarkastellaan oppikirjojen sisältöjen, ulkoasun ja laulujen aihepiirien näkökulmasta. Tutkimuksessa selvitettäviä kysymyksiä ovat:

1. Miten musiikin oppikirjojen sisällöt ovat muuttuneet 1920-luvulta 2000-luvulle?
2. Miten oppikirjojen ulkoasu on muuttunut?
3. Miten laulujen aihepiirit ovat muuttuneet?
  - 3.1 Millaiset laulut ovat säilyneet 1920-luvulta 2000-luvulle?

Tutkimuksen tärkeimpiä käsitteitä ovat musiikki, oppikirjat, musiikkikasvatus ja perusopetus. Näitä käsitteitä on avattu tarkemmin tutkimuksen teoreettisessa osassa. Musiikin oppikirjoja on aikaisemmin tutkittu muun muassa laulujen sanojen opettavaisuuden, opetussuunnitelman tavoitteiden, lauluvalikoimien, kevyen musiikin ja kansanmusiikin näkökulmasta. Tämän tutkimuksen aihetta lähinnä sivuava Kuivasen ja Malkavaara-Aution (1986) tutkimus käsittelee musiikin oppikirjojen laulujen aihepiirien painotusta 1930-, 1950- ja 1970-luvuilla. Kyseinen tutkimus on kuitenkin kvantitatiivinen toisin kuin tämä. Tarvitaankin tuoretta lisätutkimusta. Tämän tutkimuksen tutkimusalue on ajallisesti laajempi kuin aikaisemmissa musiikin oppikirjoja käsittelevissä tutkimuksissa ja käsittelee myös eri näkökulmia ja vuosikymmeniä.

Musiikki on tärkeä oppiaine. Opettajat toteuttavat oppituntejaan pitkälti oppikirjojen pohjalta. Täten se, millaisia musiikin oppikirjat ovat, on myös erityisen tärkeää. Tutkimus on hyödyllinen kaikille musiikkia opettaville. Se avaa opettajan silmät tarkastelemaan käyttämäänsä oppimateriaalia aikaisempaa tarkemmin ja kriittisemmin. Tulevaisuuden tarpeita ovat yhä edelleen ajankohtaiset oppikirjat vanhoja perinteitä kuitenkin unohtamatta.

2 LÄHTÖKOHTIA MUSIIKIN OPPIKIRJATUTKIMUKSELLE

”Musiikki on siitä kiva kieli, että sitä ymmärtää kaikki.” (Pirta 9 v.)
(Ruokonen, I. & Grönholm, M. 2005, 99)

2.1 Musiikkikasvatus

Musiikki kehittää lasta jo hyvin pienestä saakka. Se auttaa lasta rakentamaan omaa minuuttaan. Se myös vahvistaa ensimmäisiä kiintymyssuhteita. Vuorovaikutukseen liitettynä musiikki voi antaa lapselle merkittäviä mielihyvän ja turvallisuuden tunteita. Musiikkikasvatuksessa tärkeitä tahoja perheen ohella ovat vauvamuskari, musiikkileikkikoulu, musiikkikoulu, päivähoito, kerho ja koulu. Kaikissa kodeissa ei harrasteta musiikkia eikä myöskään ohjata lapsia musiikkiharrastuksiin. Siksi lasten musiikkikasvatuksessa erityisen suuri vastuu onkin lastentarhanopettajilla ja luokanopettajilla sekä muulla pedagogisella henkilökunnalla päivähoitossa ja koulussa. (Ruokonen 2001, 120-121.)

Miksi musiikkia sitten opetetaan lapsille? Hyötynäkökulmasta musiikkia opetetaan sivistyksen ja kulttuurin sukupolvelta toiselle siirtämisen vuoksi. Musiikkikasvatus vaikuttaa myös positiivisesti lapsen kokonaispersoonallisuuden kasvuun ja kehitykseen sekä kouluvalmiuksiin. Se kehittää lapsen kognitiivisia, sosioemotionaalisia ja psykomotorisia valmiuksia. Musiikkia tarvitaan nykyään myös monenlaisissa tehtävissä työelämässä. Musiikin sisäisiä arvoja ovat sen oppimisedellytyksiä edistävä vaikutus, tunteiden käsittelyn, itseilmaisun ja kokemisen mahdollisuudet. (em. 121-123.)

Musiikillinen ilmaisu eli musisointi kehittää lapsen luovaa ajattelua ja ongelmanratkaisukykyä. Musisointi voi olla laulua, soittoa tai liikuntaa. Musisointi rakentaa lapsen maailmaa, itsenäisyyttä ja itsetuntoa sekä kehittää hänen tunne- ja sosiaalista elämäänsä. Soittamisen ja musiikkiliikunnan

avulla lapsi myös oppii hahmottamaan omaa kehoaan paremmin ja hänen motoriikkansa kehittyy. (Ruokonen 2001, 132-133.) Laulaminen, soittaminen ja liikunta ovat musiikin esittäviä työtapoja. Musiikillista kehittymistä ilmaistaan kuitenkin myös verbaalisilla työtavoilla, kuten puhuminen ja kirjoittaminen, sekä toiminnallisilla työtavoilla, kuten keksiminen, sepittäminen, äänimateriaalin järjestäminen, piirtäminen, kuvaaminen, notaatioilla merkitseminen sekä niiden tulkitseminen. (Linnankivi, Tenkku & Urho 1988, 28.)

Musiikkikasvatus opettaa lapselle viestinnän taitoja ja edistää kielenkehitystä sekä käsitteiden muodostusta. Lapsi oppii myös esteettisiä taitoja ja kehittää mielikuvitustaan. Lauluissa ja leikeissä on paljon eettisiä aiheita, jotka opettavat lapsille oikeudenmukaisuutta. Musiikki tutustuttaa lapsia myös erilaisiin kulttuureihin ja sen myötä edistää suvaitsevaisuutta. (Ruokonen 2001, 134-135.)

Musiikin peruskäsitteitä opetetaan aluksi musiikillisen leikin avulla. Lapsen musiikillinen ajattelu kehittyy ongelmanratkaisun, keksimisen ja leikin avulla, kun aikuinen tarjoaa sopivia virikkeitä. (em. 127-129.) Musiikillista kasvua tukevassa ympäristössä jo alle 9-vuotias lapsi oppii musiikin peruskäsitteitä, kuten rytmi, melodia, dynamiikka, sointiväri, muoto ja harmonia. Esi- ja alkuopetuksen leikinomaisen harjoittelun jälkeen syvennyttään kuitenkin konkreettisemmin musiikin peruskäsitteisiin. Harjoitusten täytyy silti edelleen olla motivoivia ja lapsen aktiivisuutta vaativia. Harjoituksissa on myös otettava huomioon oppilaiden erilaisuus. (Ruokonen, I. & Grönholm, M. 2005, 86.)

Musiikin oppituntien keskeisin työtapana on laulaminen, joka tukee myös soiton opiskelua. Laulamalla ja soittamalla taas opitaan musiikin lukemis- ja kirjoittamistaitoa. Jokaisen oppilaan tulisi harjoitella soittamista oman tasoisellaan soittimella. Erot ovat suuria. Yksi ei ole ehkä koskaan koskenut mihinkään soittimeen, kun toinen taas on harrastukseksi soittanut jotain soitinta jo vuosia. Laulun ja soiton ohella kuuntelutaitoa tulisi harjoitella aktiivisesti. Oppilaille onkin hyvä tarjota mahdollisuuksia elävän musiikin kuunteluun. Tätä voivat olla esimerkiksi muiden oppilaiden esitysten kuuntelu, konsertti tai muut musiikkitapahtumat. (Kouluhallitus 1987, 66-67.)

Musiikin oppimisen suhteen parhaita tuloksia saadaan kahdentoista ensimmäisen ikävuoden aikana. Silloin myös herää lapsen mahdollinen kiinnostus musiikin jopa elinikäiseen harrastamiseen. Musiikilliset tiedot, taidot ja asenteet kehittyvät rinnakkain oikean tasoisessa ja myönteisessä ilmapiirissä. (Ruokonen, I. & Grönholm, M. 2005, 89-90.)

Musiikkikasvatuksessa tärkeää on lapsilähtöisyys. Opettajan tulee suunnitella tunnit huolellisesti, mutta varautua muutoksiin. Hänen tulee olla avoin oppilaista lähteville ideoille ja tarpeen mukaan joustaa omasta suunnitelmastaan. Lapsilähtöisessä opetustilanteessa oppilas tuntee itsensä hyväksytyksi ja merkitykselliseksi. (Ruokonen 2001, 136.)

Oppilaiden yksilölliset taidot eroavat erityisen paljon musiikissa. Musiikin opetuksen tulisikin tarjota haasteita jokaisen lähikehityksen vyöhykkeellä. Yhteistoiminnallisuus ja kaverituki ovat oppilaille tärkeitä. Opettajan palautteen ja arvioinnin tulisikin olla rehellistä, positiivista ja rohkaisevaa. Myös oppilaan itsearviointia tulisi kuunnella. (Ruokonen, I. & Grönholm, M. 2005, 90-91.)

Musiikin opettajan tulisi olla hyvä kuuntelija, kommunikoida musiikillisesti (esimerkiksi osallistua musisointiin oppilaiden kanssa) ja käyttää musiikin termejä puheessaan. Opettajalla pitäisi olla avoin asenne musiikkiin. Kaikkia, opettajia tai oppilaita, eivät kiinnosta samat asiat, mutta opettajan tehtävä on omasta mausta huolimatta pyrkiä herättämään oppilaiden kiinnostus musiikin eri alueisiin. Tähän voi tietysti käyttää apukeinoja, kuten vierailijoita, vierailuja, äänitteitä tms. Opettajan tulee ohjata oppilaita musiikin tutkimiseen ja herättää heissä kysymyksiä. Opettajan tehtävänä on myös suunnitella musiikin opetus oppilaat ja opetusvälineet huomioon ottaen sekä arvioida oppilaiden kehitystä. (Glover & Ward 1998, 179-182.)

Swanwick (1999, 44-57) on kehittänyt musiikkikasvattajille musiikin opettamisen periaatteet. Niiden mukaan opettajan tulee pitää huoli musiikillisesta keskustelusta. Opettajan täytyy kuunnella oppilaitaan ja vaatia heiltä samaa. Opettajan tulee huolehtia oppilaiden musiikillisesta keskustelusta sekä arvostaa musiikkia ja kulttuuria, jonka oppilaat tuovat mukanaan luokkahuoneeseen. Opettajan täytyy myös pitää huolta musiikin sujuvuudesta. Swanwick suosii ryhmäopetusta yksilöopetusta parempana vaihtoehtona. Näin oppilaat saavat myös toisistaan hyvän mallin, jota jäljitellä.

Swanwickin (1992, 67-69) mukaan musiikkikasvatuksen arvojen hierarkiassa korkeimmalla on esteettisyys: ilmeikkyys ja tunteikkuus. Toiseen kategoriaan kuuluvat oppilaiden taitojen oppiminen: nuotinlukutaito ja tekninen sujuvuus, sekä kirjallisuuden opiskelu: tietojen koonti musiikista ja muusikoista. Vasta viimeisessä kategoriassa on Suomen alakouluissa näistä ehkä arvostetuin asia: oppilaiden yhteistoiminnallisuus ja sen avulla saavutettu ilo.

Taito- ja taideaineet ovat merkittäviä yksilön elämys- ja kokemusmaailman kehittymiselle ja syvenemiselle. Ne auttavat lasta kasvamaan tunne- ja tahtoelämältään tasapainoisiksi ihmisiksi. (Kouluhallitus 1987, 1.) Taito- ja taideaineiden opetus on tärkeä osa lapsen koulunkäyntiä. Ne virkistävät mieltä ja antavat tilaa lapsen luovuudelle ja itseilmaisulle. Näitä aineita vain ei tunnuta arvostettavan nykyään tarpeeksi. Esimerkiksi musiikista lapsi saa jaksamista kaikille koulutyön osa-alueille.

2.2 Koululaulun historiaa

Laulu oli arvostettu oppiaine keskiajalla ja varsinkin uskonpuhdistuksen aikana laulun liittyessä koulun tärkeimpään oppiaineeseen, uskontoon. Ruotsi-Suomen ensimmäisessä koulujärjestyksessä vuonna 1571 pakollisia oppiaineita olivatkin vain latina, uskonto ja laulu. Laulua oli yksi tunti päivässä. *Piae Cantiones* -kokoelma (*Piae Cantiones ecclesiasticae et scholasticae veterum episcoporum*/Vanhojen piispojen hurskaita kirkko- ja koululauluja) on vanhin koululaulukirjamme. Sen toimitti suomalainen *Petri Ruthan* vuonna 1582 Greifswaldissa. Se sisältää pääasiassa jouluun, pääsiäiseen ja helluntaihin liittyviä lauluja, koska ne ovat kirkkovuoden kolme tärkeintä juhlaa. Näiden lisäksi kokoelmassa on kevätlauluja, historiasta kertovia lauluja sekä ihmiselon kurjuudesta ja koululaisen elämästä kertovia lauluja. Koulussa laulettiin pääasiassa kirkollisia lauluja, koska 1600-luvulle saakka koulupoikien tehtävänä oli kirkkolaulun avustaminen sunnuntaisin jumalanpalveluksessa. (Pajamo 1999, 11.)

Koululaulun arvostus kasvoi 1600-luvulla, mutta laski taas 1700-luvun vaihteessa maallisen soitinmusiikin tullessa kouluihin. Kirkkoihin tuli urut, joten oppilaita ei enää tarvittu laulamaan jumalanpalveluksiin. 1700-luvun lopulla *Johann Heinrich Pestalozzi* (1746-1827) korosti laulun tärkeyttä lapsen varhaisvuosina. Hänen ansiostaan laulunopetusta alettiin kehittää opetusmenetelmiä suunnitteleamalla ja kehittämällä. Myös kansan musiikkiharrastuksen ja kotimusiikin suosio kasvoi. (em. 11-12.)

Vuoden 1866 kansakouluasetuksen mukaan laulu oli samanarvoinen kuin muutkin oppiaineet. *Uno Cygnaeuksen* ansiosta laulusta tuli pakollinen oppiaine kaikille luokka-asteille kansakoulussa. Kouluissa perustettiin myös kuoroja. Laulunopetukseen sisällytettiin virsien lisäksi isänmaallisia lauluja ja kansanlauluja. Ensimmäiset suomenkieliset koululaulukirjat syntyivät *Heinrich Wächterin* (1818-1881) toimittamina. Ensimmäistä suomenkielistä musiikkisanastoa puolestaan

alettiin kehittää Jyväskylän seminaarissa *Erik August Hagforsin* (1827-1913) johdolla. Laulunopetuksessa käytettiin koululaulukirjojen lisäksi kuoro- ja kansanlaulukokoelmia, hengellisiä laulukirjoja, aikakauslehtien ja lukukirjojen laulujen tekstejä sekä erityisesti virsikirjoja. Maallisten laulujen ja moniäänisten laulujen laulaminen aiheuttivat keskustelua ja paheksuntaakin. 1800-luvun lopulla joihinkin koululaulukirjoihin liitettiin suppea musiikkioppi. (Pajamo 1999, 12-14.)

1900-luvulla syntyi paljon uusia lauluja ja laulukirjoja. Lauluohjelmisto monipuolistui. Koulusoittimia alettiin vähitellen käyttää laulamisen ohella harjoitus- ja havaintovälineinä. Peruskoulun myötä tulivat eri luokka-asteille suunnatut kirjasarjat. Oppiaine muuttui laulusta musiikiksi. (em. 18, 21-22.)

2.3 Musiikin opetussuunnitelmat

Musiikin opetus on muuttunut paljon 1920-luvulta 2000-luvulle. Tässä kohdassa tutkimusta muutosta tarkastellaan opetussuunnitelmien ja opetussuunnitelmakomitean mietintöjen pohjalta. On kuitenkin muistettava, että ensimmäinen varsinainen peruskoulun opetussuunnitelma tuli voimaan vasta 1970-luvulla. Peruskoulun opetussuunnitelmat (1970-luvulta eteenpäin) velvoittavat opettajia noudattamaan itseään, kun taas sitä aikaisemmat opetussuunnitelmakomitean mietinnöt ovat vain suuntaa antavia.

2.3.1 Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma v. 1925

1920-luvulla ei ollut vielä oppiainetta nimeltä musiikki. Siihen aikaan sitä kutsuttiin pelkästään nimellä laulu. Nimi kuvastaa hyvin tuntien sisällön niukkuutta verrattuna nykyajan musiikin tunteihin. Vuonna 1925 tuli käyttöön maalaiskansakoulun opetussuunnitelma. Alakansakoulussa tavoitteena oli opetella laulamaan korvakuulolta helppoja lasten lauluja, virsiä ja hengellisiä lauluja. Laulujen aiheiden piti olla lasten elämään liittyviä. Niitä laulettiin virkistykseenä myös muilla kuin lauluun tarkoitetuilla tunteilla. Alusta asti suositeltiin käytettävän myös hengitys- ja äänenmuodostusharjoituksia. (Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma 1925, 32-33.)

Yläkansakoulussa kannatettiin kaikkien luokkien yhteistä laulun opetusta. Tavoitteena oli saada kaikki oppilaat laulamaan, vaikkakin korostettiin synnyynnäisten taipumusten erilaisuutta ja poikien vastahakoisuutta. Yläkansakoulussa korvakuulolta laulun rinnalla opetettiin myös säveltäpailua ja

tämän avulla nuottikirjoituksen perusteet. Kaksi- ja moniäänistä musiikkia ei suosittu näiden vaikeuden vuoksi. Yksinlaulu puolestaan oli tärkeää alusta asti, jotta oppilaat oppisivat ujustelematta laulamaan. Myös vuorolaulua käytettiin jonkin verran. Laulettavien laulujen tuli olla eloisia ja lauluintoa herättäviä. Laulujen sanat täytyi pääasiassa opetella ulkoa. Niitä oli hyvä käsitellä jo muilla tunneilla valmiiksi, esim. hengellisiä lauluja uskonnon tunneilla jne. Vuosittain opetettavaksi laulujen määräksi opetussuunnitelmakomitea arvioi n. 25 laulua. (Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma 1925, 245-250.)

2.3.2 Alakansakoulun opetussuunnitelma v. 1935

Laulun opetuksessa 1930-luvulla suosittiin kotimaisten säveltäjien kansanlauluja. Suositeltavat laulut kirjattiin opetussuunnitelmaan. Kouluvuoden jokaiselle viikolle oli valmis taulukko, josta näki mitä kullakin viikolla tulisi mistäkin aineesta opettaa. Laulun kohdalla oli jokaiselle viikolle merkitty vaihtoehtoisia lauluja. Laulua oli opetussuunnitelmaan merkitty 36-viikkoiselle alakansakoululle 1,5 viikkotuntia ja 18-viikkoiselle yksi viikkotunti. Myös työjärjestys oli kirjattu opetussuunnitelmaan. Laulu oli sijoitettu aina viimeiselle tunnille yhdessä leikin, voimistelun tai uskonnon kanssa. (Salo 1935, 46-51.)

2.3.3 Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö I v. 1946 ja II v. 1952

Vuoden 1946 kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietinnössä laulutaidolla nähdään olevan suuri merkitys. Komitean mukaan hyvä laulupedagogi saa käyttää enemmän tunteja lauluun ja vähentää niitä puolestaan jostain muusta oppiaineesta. Laulun opettamisen määrä on siis opettajan omista taidoista riippuvainen. Musiikin teoriaa komitea ei suosittele opetettavaksi suurissa määrin. Mietinnössä mainitaan myös oppilaan oma musiikin harrastus. Muun muassa soittoharrastusta kannatetaan, tosin varsinaisten musiikin tuntien ulkopuolella. (Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö I, 1946, 51.)

Vuoden 1952 opetussuunnitelmakomitean mietinnössä laulunopetusta pidetään koulutyön virkistäjänä ja esteettisenä kasvatustekijänä. Laulunopetuksen päätavoitteena pidetään musiikillisesti arvokkaan lauluvaraston oppimista. Muiksi tavoitteiksi määritellään äänen, äänenmuodostuksen, sävelkorvan ja musikaalisuuden kehittäminen sekä musiikkitaidon ja -tiedon alkeiden opiskelu. (Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II, 1952, 183.)

Musiikin tulee olla laulunopetuksen lähtökohta, josta edetään teoriaan. Musiikkia ja liikuntaa suositellaan yhdistettävän, sillä liikunta tukee laulunopetusta muun muassa rytmillisesti. Lauluintoa korostetaan. Komitea varoittaa opettajia laulattamasta oppilailla liian korkeita tai liian matalia ääniä. Säveltasoa onkin madallettu kouluissa aikaisemmasta. Laulettavien laulujen tulee olla kansanlauluja, virsiä, lastenlauluja, isänmaallisia lauluja, maakuntalauluja ja eri piirien, kuten työväen ja maaseudun, lauluja. Musiikillisesti arvottomia lauluja, iskelmiä ja ”renkutuksia” ei koulussa tulisi opettaa. On opetettava oppilaat erottamaan hyvä laulu huonosta. (Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II, 1952, 184-185.) Mietinnön liitteenä on muun muassa virsiharjoitussuunnitelma luokille 1-7, jossa luetellaan 6-8 virttä, jotka milläkin luokalla tulisi opetella (em. liite n:o 9).

Myös laulun opettamiseen on laadittu oikea järjestys. Ensin opetetaan laulun nimi, aihe, sanat ja sävelmä. Sävelmän vaikeimmat osat kerrataan ja lopuksi käydään läpi koko laulu säestyksen kanssa. Säestykseen käytetään harmonia. Korvakuulolta oppimista suositaan edelleen. Sävelmän oppimista voidaan helpottaa kirjoittamalla taululle muistiin merkkejä tai naputtamalla rytmiä. (em. 185-186.)

Äänenmuodostusta ja artikulaatiota tulisi harjoittaa laulamisen yhteydessä. Sen tulisi kuitenkin olla hauskaa ja kestää korkeintaan 3-4 minuuttia kerrallaan. Rytm- ja säveltaajuakin kehitetään jo leikin avulla. Laulutunnin suunnittelussa on huomioitu myös oppilaiden erilaiset edellytykset. (em. 186-188.)

2.3.4 Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II v. 1970

Vuonna 1970 voimaan tullessa peruskoulun opetussuunnitelmassa musiikin opetuksen tavoitteiksi on asetettu oppilaiden luonnollinen äänenkäyttö, ajankohtainen lauluaineisto, soittimien käyttö, musiikin aineksiin ja nuottimerkintään perehdyttäminen, sävelaistin kehittäminen, luova ilmaisu, suurten säveltäjien tunnettuihin teoksiin, esittäviin säveltaiteen mestareihin, kansanmusiikkiin, viihdemusiikkiin ja oman maan musiikkikulttuuriin tutustuttaminen, yhteistoiminta sekä musiikkiharrastuksiin ohjaaminen (Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II, 1976, 274).

Opetussuunnitelmassa on musiikin tuntien työtapoina eritelty laulu ja soitto, äänenmuodostus, sävelkorvan koulutus, luova ilmaisu ja kuuntelu. Laulujen opetuksessa tärkeää on, että opettaja

valitsee laulettavaksi sopivalla sävelalueella olevia kappaleita. Tähän ovat apuna äänikortit, joihin opettaja merkitsee jokaisen oppilaan äänialueen ja muun kehittymisen vähintään kerran lukukaudessa. Yksiaänisten laulujen sujussa aletaan harjoitella myös kaksiaänisiä lauluja. Soittimista suositaan pääasiassa rytmisoittimia, kellopelejä ja nokkahuilua. (Peruskoulun opetussuunnitelmaKomitean mietintö II, 1976, 276-284.)

Äänenmuodostuksessa huomiota tulee kiinnittää oppilaan lauluasentoon, hengitykseen, alukkeisiin, resonanssiin ja ääntämiseen. Sävelkorvan koulutusta varten on opetussuunnitelmassa käytännön vinkkejä muun muassa rytmitajun kehittämiseen. Luovassa ilmaisussa korostetaan persoonallisuutta, omatoimisuutta ja vapaata improvisointia. Kuuntelu on myös musiikissa tärkeää. Oppilaan täytyy oppia kuuntelemaan laulaessaan myös muita oppilaita. Erilaista kuuntelua puolestaan on yleisönä kuuntelu tai vaikkapa levyn kuuntelu. (em. 280-284.)

Musiikkia suositellaan yhdistettäväksi myös vuoden 1970 opetussuunnitelmassa muihin aineisiin. Musiikin tulosten arviointi tapahtuu sekä yhteissuoritusten että yksilöllisten tulosten arviointina. Yhteissuorituksia voidaan arvioida esimerkiksi itsearviointilla. Yksilöarvioinnissa käytetään muun muassa edellä mainittua äänikorttia, oppilaan musiikin tuntemusta, laulutaitoa ja mahdollista soittotaitoa. Opetussuunnitelmassa on erikseen mainittu myös musiikkikerhot. Kerhotoimintana voidaan järjestää esimerkiksi kuoro, orkesteri tai musiikkinäytelmä. (em. 285-287.)

2.3.5 Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet v. 1985

Peruskoulun ala-asteen musiikin opetuksen tavoitteiksi on kirjattu vuoden 1985 opetussuunnitelmaan oppilaiden kiinnostuksen herättäminen musiikkiin, elämysten ja myönteisten kokemusten anto, oppilaiden kuuntelukyvyn, musiikillisen ajattelukyvyn, musiikin tuntemuksen, luovan musiikillisen ilmaisun, yhteistoiminnan sekä musiikin taitojen kehittäminen laulamisen, soittamisen ja liikunnan yhteydessä (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 191).

Musiikin opetuksessa korostetaan kokonaisopetusta, monipuolisuutta ja oppilaiden erilaisten valmiuksien huomioon ottamista. Opetussuunnitelmassa jaotellaan opittavat asiat dynamiikkaan, sointiväriin, rytmiin ja tempoon, melodiaan, harmoniaan ja muotoon liittyen 1.-2. luokalle, 3.-4. luokalle sekä 5.-6. luokalle (erikseen myös yläasteen vuosiluokille). Laulu on tärkeä osa musiikin tunteja, mutta myös soittoa tulisi opettaa antamalla jokaisen oppilaan soittaa oman tasoistaan

soitinta. Kuuntelutaitoon opettamisessa suositellaan mahdollisimman paljon elävää musiikkia. (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 191-194, 199-200.)

2.3.6 Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet v. 1994

Vuoden 1994 peruskoulun musiikin opetussuunnitelmassa korostetaan musiikillisen ilmaisun perustietoja ja -taitoja, musiikin merkityksen ymmärtämistä sekä tunne-elämän ja luovuuden kehittymistä. Pyritään herättämään oppilaan rakkaus musiikkiin leikinomaisuudella ja iloisella yhdessäololla. Harjoitellaan myös keskittymistä ja rentoutumista. Laulussa ohjataan oman äänen terveeseen käyttöön. Soittimia pitäisi oppia tunnistamaan ja vähintään yhtä niistä soittamaan. (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994, 99-100.)

2.3.7 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet v. 2004

Uusimman perusopetuksen opetussuunnitelman (2004) mukaan opettajan tulisi auttaa oppilasta löytämään oma kiinnostuksen kohteensa musiikista. Opetuksessa pitkäjänteisyys ja kertaaminen ovat tärkeitä. Oppilaan tulee opetuksen myötä ymmärtää, että musiikki on kulttuuri- ja tilannesidonnaista. Median ja teknologian tarjoamat mahdollisuudet musiikin opetuksessa mainitaan ensimmäistä kertaa opetussuunnitelmassa. Vuosiluokkien 1-4 opetuksessa korostetaan leikinomaisuutta, kokonaisvaltaisuutta, monipuolisia kokemuksia ja itseilmaisua. 5.-9. luokalla syvennetään aiemmin opittua. Oppilaan tulisi musisoinnin ja musiikin kuuntelun ohessa oppia musiikin käsitteistöä ja merkintöjä. Arviointia helpottamaan opetussuunnitelmaan on kirjattu myös kuvaukset oppilaan hyvästä osaamisesta 4. luokan ja 9. luokan päättyessä. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004, 230-232.)

Musiikin oppitunnit ovat muuttuneet vuosikymmenten saatossa melko paljon. Pelkän laulun tilalle on tullut monenlaista musisointia. Soittimia on otettu enemmän käyttöön ja teorian opettamiseenkin on alettu panostaa. Kuitenkaan vanhat perinteet eivät tunnu häviävän kovin helpolla. Niiden rinnalle vain tulee koko ajan paljon uutta ja rikastavaa.

Rikastavaa on myös musiikin liittäminen muihin oppiaineisiin. Opetussuunnitelmien mukaan jo 1920-luvulla sillä virkistettiin muita oppitunteja. 1930-luvulla musiikki yhdistettiin työjärjestyksessään leikkiin, voimisteluun ja uskoon ja 1950-luvulla erityisesti liikuntaan

rytmikkyuden vuoksi. Myös 1970-luvun opetussuunnitelmassa kehoitetaan yhdistämään musiikkia muihin oppiaineisiin ja 1980-luvulta lähtien onkin puhuttu kokonaisopetuksesta.

Musiikkia voi yhdistää mihin oppiaineeseen vaan. Monet koulut ja opettajat vastustavatkin opetussuunnitelman aineiden ankaraa aikataulullista erottamista ja haluavat yhdistää ja etsiä linkkejä eri oppiaineiden välillä. Näin oppilaat saavat asioista laajempia kokemuksia sen sijaan, että tunneilla käytäisiin läpi hajanaisia asioita vain tiettyyn oppiaineeseen liittyen. (Glover & Ward 1998, 154.)

2.4 Oppivelvollisuuden synty ja siirtyminen kansakoulusta peruskouluun

Suomen teollistuminen vuosina 1860-1910 sai aikaan suuria muutoksia. Väestönkasvu alkoi kiihtyä 1870-luvulla. Vuoden 1800 hieman alle miljoonan hengen väkiluku kasvoi vuoteen 1920 mennessä 3,3 miljoonaan. Myös väestön liikkuvuus lisääntyi. Muuttoliike suuntautui 1870-1920 - luvuilla Amerikkaan ja oman maan kaupunkeihin ja teollisuusseudulle. (Lindström 2001, 15-18.)

Kansakouluopetus oli Suomessa 1800-luvun alussa kovan keskustelun aiheena. Vuonna 1866 hyväksyttiin kansakouluasetus, joka määritteli kansakoulun neliluokkaiseksi yläkansakouluksi ja määräsi oppiaineet sekä pääpiirteet opetussuunnitelman sisällöstä. (em. 28, 38-40.) Vuosina 1880-1890 koulujen, oppilaiden ja opettajien määrät kaksinkertaistuivat. Maalaiskunta tuli jakaa koulupiireihin, joissa kunnan tehtävänä oli perustaa riittävästi kouluja. Piiriasetus julkaistiin vuonna 1898. (em. 52-58.)

Yhtenä Euroopan viimeisimmistä maista vuonna 1921 Suomessa tuli monien yritysten jälkeen voimaan yleinen oppivelvollisuus. Sen mukaan jokaisen suomalaisen tulee käydä vähintään kuusi vuotta koulua seitsemänstä ikävuodesta lähtien. Koulumuotona oli kansakoulu, jonka kaksi ensimmäistä vuotta käytiin alakansakoulua. Oppivelvollisuus toteutui maanlaajuisesti vasta sotien jälkeen. (em. 95; Virrankoski 2001, 799.) Oppivelvollisuuden myötä kasvoi tarve kehittää myös oppimateriaaleja.

Aluksi kansakoulujen työjärjestykset vaihtelivat, mutta vuoden 1925 opetussuunnitelmakomitean mietintö toi opettajille yhtenäiset opetussuunnitelmalliset ja opetusopilliset ohjeet. Tämän pohjalta laadittiin nyt myös oppikirjat. Kansakoulun päätavoitteena oli opettaminen elämää varten. Täten oppiaineiden valinnassa otettiin tarkasti huomioon käytännön hyötynäkökulma. Luonnontieteet,

oma kotimaa sekä kotiseutu olivat tärkeässä asemassa. Oppilaista pyrittiin kasvattamaan siveellisiä ja sivistyneitä kansalaisia. (Viitasaari 1985, 112.)

1940-1950 -luvuilla maaseudulle, jossa suurin osa väestöstä asui, rakennettiin runsaasti kansakouluja. Eniten oppilaita kansakoulussa oli 1950- ja 1960-lukujen vaihteessa (n. 650 000 oppilasta). Maaltapako ja syntyvyyden aleneminen alkoivat kuitenkin vähitellen aiheuttaa oppilasmäärän putoamista. Tästä johtuen kyläkouluja alettiin lakkauttaa. (Vahtola 2003, 450; Viitasaari 1985, 143.)

Vuonna 1968 säädettiin peruskoulu, johon siirryttiin vuosina 1972-1977. Siinä kansakoulu, kansalaiskoulu ja keskikoulu yhdistettiin yhdeksän vuotta kestäväksi yhtenäiskouluksi. Tämä aiheutti viimein eri alueiden ja sosiaaliluokkien koulutuksellisen epätasa-arvon poistumisen. (em. 451.) Peruskoulu on kaikille ilmainen oppivelvollisuuskoulu. Myös oppimateriaali, koulumatkat ja kouluruoka ovat ilmaisia. (Virtanen & Ronkonen 1984, 24.)

2.5 Oppimiskäsityksen muutos

Oppiminen on perinteisen määritelmän mukaan kokemuksen aiheuttama, suhteellisen pysyvä muutos tiedoissa, taidoissa, tunnereaktioissa tai käyttäytymisessä. (Ahonen 2001, 13). 1900-luvun aikana keskeisiä oppimiskäsityksiä olivat behaviorismi ja konstruktivismi. Vuosisadan alkupuoliskolla vallitseva suuntaus oli behaviorismi, loppupuoliskolla konstruktivismi. (Anttila & Juvonen 2002, 88.) Ahonen (2001) tuo esille myös situatiivisen näkökulman oppimiseen sekä kaikkien kolmen näkökulman yhteyden musiikin oppimiseen.

2.5.1 Behaviorismi

Behaviorismin mukaan oppiminen tarkoitti oppilaan tiedon määrällistä lisääntymistä ja ulkoisen käyttäytymisen muuttumista. Oppimisprosessista ei ollut vielä paljoa tietoa. Oppilas kuviteltiin tyhjäksi tauluksi. Opettajan tehtävänä oli saada tieto siirrettyä oppilaan päähän. Oppimistilanteessa opettaja antoi ärsykkeen (esimerkiksi kysymys), josta seurasi oppilaan reaktio (vastaus). Oppilaan reaktioita säädeltiin positiivisella (palkkio) ja negatiivisella (rangaistus) vahvistamisella. (Anttila & Juvonen 2002, 88; Uusikylä & Atjonen 1999, 124; Ahonen 2001, 17-18.)

Behaviorismin hyviä puolia olivat selkeys ja yksinkertaisuus. Asioita pystyttiin opettamaan helposti suurillekin ryhmille. Opettajalle tapa oli turvallinen ja johdonmukainen. Behaviorismin huono puoli oli vuorovaikutuksen mekanisoituminen. Oppilaita pidettiin vain tiedon passiivisina vastaanottajina eikä heidän aikaisemmissa tiedoissa olevia eroja otettu huomioon. (Uusikylä & Atjonen 1999, 125.) Näin älyllinen vastuu siirtyi oppilailta opettajille. Behaviorismi keskittyi vain ulkoisen käyttäytymisen muunteluun ja vakiinnuttamiseen syvällisemmän ajattelun ja ymmärtämisen sijaan. (Lehtinen, Kinnunen, Vauras, Salonen, Olkinuora & Poskiparta 1989, 21-22.)

Musiikin oppimisessa on käytetty behavioristisen näkemyksen käsitteistä erityisesti vahvistamista. Yarbroughin ja Pricen (1981) musiikinopetuksen kolmivaiheisessa mallissa opettaja näyttää ensiksi mallin tai esittelee tehtävän. Seuraavaksi oppilas reagoi tai vastaa siihen. Kolmas vaihe on palautteen antaminen. Onnistunutta suoritusta opettaja vahvistaa palkitsemalla. (Ahonen 2001, 18-19.)

2.5.2 Konstruktivismi

Konstruktivistinen oppimiskäsitys rakentuu kognitiivisen psykologian perustalle. 1900-luvun puolivälissä kognitiivinen psykologia tutki oppimistilannetta yksilön mielen kannalta. Selvisi, että yksilö ei havaitse kaikkea ympärillään tapahtuvaa, vaan valikoi vastaanotetusta informaatiosta vain itseään kiinnostavat ja tärkeät asiat sekä painaa vain osan niistä muistiinsa. Uudet asiat hän sitten soveltaa aikaisempiin kokemuksiin ja tietorakenteisiin. Oppimisessa oppijan tietorakenteet (skeemat) muuttuvat laadullisesti, ajattelu kehittyy sekä tiedon käsittelytaidot ja metakognitiiviset taidot kehittyvät. (Anttila & Juvonen 2002, 89-90.)

Konstruktivismin mukaan oppiminen tapahtuu aina toiminnan avulla toimintaa varten. Oppiminen on kontekstisidonnaista. Oppija on aktiivinen ja tavoitteellinen tiedon konstruoija. Sosiaalinen vuorovaikutus on tärkeää oppimistilanteissa. Konstruktivismin hyvien puolien rinnalla tulee kuitenkin esille vaikeitakin kysymyksiä: Miten oppilaiden ennakkotiedot saadaan selville ja miten heidän yksilöllisiä oppimisprosessejaan tuetaan? (Uusikylä & Atjonen 1999, 127-128.)

Tiivistettynä oppiminen on yksilön tiedoissa, taidoissa, valmiuksissa ja toiminnassa tapahtuvia suhteellisen pysyviä, kokemukseen perustuvia muutoksia. Kognitiivisen suuntauksen perustan rakentajia olivat L.S. Vygotsky, J. Piaget ja F.C. Bartlett. (Lehtinen ym. 1989, 13, 24.)

Kognitiivisen näkemyksen myötä musiikin opetuksessa alettiin kiinnittää huomiota oppilaan musiikillisiin tietorakenteisiin. Havaittiin, että musiikkihavainnon muodostuminen edellyttää aktiivista mielensisäistä tiedonkäsittelyä. Konstruktivismi suosii yksilöllisiä ja oppilaiden persoonallisuudet huomioonottavia työtapoja, kuten improvisaatiota ja säveltämistä. (Ahonen 2001, 22-23.)

2.5.3 Situatiivinen teoria

Sosiaalinen vuorovaikutus on situatiivisen näkemyksen mukaan oppimisen perusta. Oppiminen on kontekstisidonnaista. Oppiminen tapahtuu vuorovaikutuksessa muiden ihmisten sekä ympäristön kanssa. Oppiminen tapahtuu ensin tarkkailemalla ja sen jälkeen itse kokeilemalla oppipoikakoulutuksen tapaan. Sosiaaliset suhteet, identiteetti yhteisössä ja vuorovaikutus toimintaympäristön kanssa vaikuttavat oppimismotivaatioon. (Ahonen 2001, 24-25.)

Musiikin oppiminen tapahtuu oman kasvuympäristön musiikkia havainnoimalla. Eri kulttuureissa omaksutaan eri säveljärjestelmiä. Suomalaisille on tuttu länsimainen duurimollitonaalinen järjestelmä. Opettajan ja oppilaan tai oppilaiden keskinäinen vuorovaikutus sekä yhteistoiminnallisuus vaikuttavat oppimiseen. Ryhmän jaettu asiantuntijuus, yhteinen ponnistelu ja sosiaalinen energia saavat aikaan usein parempia tuloksia kuin yksilöllinen työskentely. Vuorovaikutus taas edistää myös yksilöllistä oppimista. (em. 25-26.)

2.6 *Oppimateriaalit*

Oppimateriaalit ovat monipuolistuneet huomattavasti vuosikymmenten kuluessa. Ennen peruskoulua yleisin oppimateriaali oli ruutuvihko. Kaikkiin oppiaineisiin ei ollut kirjoja vielä olemassakaan. Nykyään oppimateriaaleja on monenlaisia. On kirjallista, visuaalista, auditiivista, audiovisuaalista ja digitaalista oppimateriaalia. (Uusikylä & Atjonen 1999, 140-142.) Näistä käytetyin on kirjallinen oppimateriaali ja vielä tarkemmin rajattuna oppikirjat (em. 145).

Opetus Suomessa on oppikirjakeskeistä. Oppikirja ohjaa ja kontrolloi opetusta. Se kertoo, mikä tieto on tärkeää oppia ja opettaa myös oppimaan. Oppikirjojen ja muun oppimateriaalin tekijöillä onkin suuri vastuu. (Mikkilä-Erdmann, Olkinuora & Mattila 1999, 436-437.) Heidän täytyy pohtia oppilaiden eriyttämisen ja eri luokka-asteiden tarpeita. Tärkeää on ottaa huomioon koulujen

erilaiset olosuhteet ja opetusvälineet. Oppimateriaalin täytyy sopia sekä yksittäisille oppitunneille että pitkiin opetusjaksoihin. (Uusikylä & Atjonen 1999, 144.)

Oppimateriaalin tehtävänä on oppimisen virittäminen ja tukeminen. Sen tulee aktivoida ja motivoida oppijaa. Oppimateriaalin asiasisällön tulee edetä loogisesti. Oppikirjat ovat hyödyllisiä ja niihin liittyvät opettajanoppaat ovat suureksi avuksi opettajalle tuntien suunnittelussa. Opettajan ei tule kuitenkaan noudattaa liian orjallisesti kirjaa, vaan käyttää omaa pedagogista ja luovaa ajatteluaan ottaen huomioon oppilaiden erilaiset tarpeet ja valmiudet. (em. 144-145.)

Oppikirjat on laadittu opetustarkoitukseen opetussuunnitelmien ja opetussuunnitelmien perusteiden pohjalta. Ne on tarkoitettu tietyn ikäisille ja niissä on myös opetusmenetelmällisiä vinkkejä. Oppimateriaalina käytetään kuitenkin myös teoksia, joita ei ole varsinaisesti tehty opetustarkoitukseen. (Heinonen 2005, 29.)

Heinosen tutkimuksen mukaan opettajat pitävät oppimateriaalissa tärkeimpinä asioina sen innostavuutta, motivoivuutta, kiinnostavuutta ja havainnollisuutta. Hyvä oppimateriaali kannustaa kokeellisuuteen, tutkimusten tekemiseen ja itsenäiseen opiskeluun. Se sopii opettajien mielestä myös eriyttämiseen ja oppilaiden käsityskyvyn sekä ajatusmallien kehittämiseen. Hyvä oppimateriaali antaa opettajille virikkeitä ja mahdollisuuden käyttää monipuolisia opetusmenetelmiä. (em. 126-128.)

Musiikin tunneilla tärkeä oppimateriaali ovat nuotit. Niitä tarvitaan sekä laulaessa että soittaessa. Myös kuunnellessa voidaan seurata nuotteja. Musiikin oppikirjat koostuvatkin pääasiassa nuoteista. Musiikin opetuksen avuksi on nykyään käytössä monenlaista oppimateriaalia. Oppikirjat ovat kuitenkin säilyttäneet suosionsa kaiken muun rinnalla.

2.7 Aikaisempia tutkimuksia

Järvinen ja Rusanen (2004) ovat tutkineet alkuopetuksen musiikin oppikirjoja. He tutkivat seitsemää oppikirjaa pääasiassa laulujen sanojen osalta 1970-luvulta 2000-luvulle (peruskoulun ajalta). He etsivät oppikirjoista lauluja, joiden sanoissa ilmenee jonkinlainen opetus. Opetukselliset laulut he jakoivat moraalis-eettisiin ja integrointiin sopiviin lauluihin.

Tutkimuksen teoreettinen tausta koostui 1970-2000 -lukujen opetussuunnitelmista, Piaget'n kognitiivisesta kehitysteoriasta sekä Piaget'n ja Kohlbergin moraalikehitysteorioista. Tutkimuksessa käytettiin sekä kvalitatiivista että kvantitatiivista tutkimusotetta. (Järvinen & Rusanen 2004.)

Järvisen ja Rusasen (2004) tutkimustulosten mukaan opetukselliset laulut ovat vähentyneet 1970-luvulta 2000-luvulle tultaessa. Moraalisen/eettisen opetuksen sisältävät laulut ovat kuitenkin lisääntyneet erityisesti 1990-luvulla, jolloin opetussuunnitelmassakin (1994) korostettiin erityisesti arvokasvatusta. Tutkimuksen mukaan nykyiset alkuopetuksen musiikin oppikirjat eivät ole niin monikäyttöisiä ja integrointiin sopivia kuin ennen.

Kangas (1992) on tutkinut 5.-6. luokan musiikin oppikirjojen sisältöä peruskoulun opetussuunnitelmassa (1985) musiikille asetettujen tavoitteiden näkökulmasta. Hän selvitti, käsitelläänkö Fazerin kustantamissa Musiikin maailma 5-6 ja Musica 5-6 -kirjoissa musiikin peruskäsitteitä dynamiikka, sointiväri, rytmi, melodia, harmonia ja muoto. Lisäksi hän tutki, täyttävätkö oppikirjat Lahdeksen hyvän oppimateriaalin kriteerit.

Tutkimuksen mukaan oppikirjoissa käsitellään musiikin peruskäsitteet, mutta joidenkin keskeiset osa-alueet on unohdettu. Asiat on kuitenkin esitetty eri tavoin. Musica on tutkimuksen mukaan selkeämpi, värikkäämpi ja helpompi opettaa. Kumpikaan kirjoista ei täyttänyt kaikkia hyvän oppimateriaalin vaatimuksia, mutta Musica oli selkeytensä vuoksi parempi kuin Musiikin maailma. Kangas on huolissaan suomalaisen musiikkikulttuurin säilymisestä nuorten ottaessa esikuviaan muun muassa USA:sta. Hän kehottaakin opettajia käyttämään nuorisomusiikkia hyväkseen opetuksessa ja tarjoamaan oppilaille monipuolista musiikillista toimintaa. (Kangas 1992.)

Kuivanen ja Malkavaara-Autio (1986) tutkivat koululaulukirjojen lauluvalikoimien muutoksia vuosina 1925-1977. Tutkijat selvittivät kolmesta 1930-luvun, kahdesta 1950-luvun ja neljästä 1970-luvun koululaulukirjasta laulujen aihepiirien painotusta. Khin neliö -testillä osoitettiin, että kirjat poikkeavat toisistaan tilastollisesti merkitsevästi. Aihepiirien välille ei kuitenkaan saatu selviä eroja. Vapaa-ajan laulujen arveltiin lisääntyneen oppilaskeskeisempään suuntaan muuttuneesta opetussuunnitelmasta johtuen. Myös kansainvälisyyttä oli tullut lisää.

Kettunen (1990) on tutkinut kevyttä musiikkia peruskoulun musiikin oppikirjoissa vuosina 1969-1989. Lähdeaineistona tutkimuksessa olivat kaikki 27 vuoteen 1989 mennessä ilmestynyttä peruskoulun musiikin oppikirjaa. Tutkimuksen mukaan Fazerin ala-asteen musiikin kirjoissa on eniten kevyitä lauluja. Yläasteen kirjoissa ei ilmennyt suuria eroja. Kevyet laulut olivat ala-asteen kirjoissa suurimmaksi osaksi suomalaisia, kun taas yläasteen kirjoissa ulkomaisia. Yläasteen kirjoissa kaikki kevyet laulut oli sovitettu bändille. Ala-asteella sovitettujen laulujen määrä nousi ylemmille luokka-asteille mentäessä. Otavan ja Fazerin kirjoissa muuta kevyen musiikin materiaalia oli paljon jo ala-asteella, WSOY:llä pääasiassa vain 5.-6. luokan kirjoissa.

Kekkonen (1991) tutki kansanmusiikin määrällistä ja painotuksellista kehitystä peruskoulun musiikin oppikirjoissa vuosina 1970-1985. Tutkimushypoteesina oletettiin kansanmusiikin lisääntyneen oppikirjoissa. Ulkomaisen kansanmusiikin arvioitiin kasvaneen määrällisesti suomalaisen kansanmusiikin kustannuksella. Tutkimusaineistona oli 36 kouluhallituksen suomenkielistä peruskoulua varten hyväksymää musiikin oppikirjaa. Tutkimustulosten mukaan sekä suomalaisten että ulkomaisten kansansävelmien ja kansanmusiikista kertovien tekstisivujen määrä on lisääntynyt ajanjakson aikana. Kansanmusiikkiesimerkkien määrä on pysynyt melko tasaisena.

3 TUTKIMUSTEHTÄVÄ

Metodikirjallisuudessa on käyty keskustelua termien tutkimusongelma ja tutkimustehtävä käyttämisestä laadullisessa tutkimuksessa. Termi tutkimusongelma on yhdistetty usein kvantitatiiviseen tutkimukseen. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 94.) Koska päätös on tutkimuskohtainen, päädyin käyttämään termiä tutkimustehtävä. Tutkimukseni on kvalitatiivinen ja deskriptiivinen.

Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää kansakoulun ja peruskoulun alakoulun musiikin oppikirjojen muutosta oppivelvollisuuden alusta 2000-luvulle. Tutkimuksen tavoitteena on kuvailla musiikin oppikirjojen ulkoasun, sisältöjen ja laulujen aihepiirien muutosta viimeisen lähes yhdeksänkymmenen vuoden aikana.

Tutkimuksessa selvitettäviä kysymyksiä ovat:

1. Miten musiikin oppikirjojen sisällöt ovat muuttuneet 1920-luvulta 2000-luvulle?
2. Miten oppikirjojen ulkoasu on muuttunut?
3. Miten laulujen aihepiirit ovat muuttuneet?
  - 3.1 Millaiset laulut ovat säilyneet 1920-luvulta 2000-luvulle?

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Ajatus musiikin oppikirjojen tutkimisesta heräsi musiikin sivuainetta suorittaessani. Tein sivuaineessa keväällä 2006 seminaarityön musiikin opetussuunnitelmista oppivelvollisuuden alusta tähän päivään saakka ja aloin sen myötä miettiä millaista musiikin opetus on ollut eri aikoina. Koska opetus Suomessa on hyvin oppikirjakeskeistä, tulin siihen tulokseen, että oppikirjat olisivat hyvä tutkimuskohde.

Rajasin tutkimuksen käsittämään aikaa oppivelvollisuuden alusta nykypäivään. Aloin kerätä oppikirjoja 1920-luvulta eteenpäin. Lainasin kirjoja kirjastoista, kouluilta, sukulaisilta ja ystäviltä. 2000-luvun kirjat sain uusimpien musiikin oppikirjojen kustantajilta: Otavalta ja WSOY:ltä. Kohtuullisella etsimisellä hankkimistani kirjoista valitsin tarkemmin tutkittavaksi edustuksen joka toiselta vuosikymmeneltä (1920, 1940, 1960, 1980 ja 2000).

Aloitin keräämällä ja lukemalla kirjallisuutta. Kirjoitin aluksi teoreettisen taustan pääpiirteittäin. Sen jälkeen analysoin oppikirjat vuosikymmen ja kirja/kirjasarja kerrallaan sisällön, ulkoasun ja laulujen aihepiirien mukaan. Ulkoasun analyysiin liitin kuvia eri vuosikymmenien musiikin oppikirjoista. Laulujen aihepiirien analyysiin puolestaan laitoin katkelmia laulujen sanoista havainnollistamaan vuosikymmenten tyypillisiä laulujen aihepiirejä. 1920- ja 2000-lukujen oppikirjoista etsin molemmissa esiintyviä lauluja. Säilyneitä lauluja löytyi tutkittavista kirjoista yhteensä 39. Seuraavaksi kokosin tulokset. Täydensin ja muokkasin vielä sekä analyysiä että teoriaa. Viimeisenä kirjoitin pohdinnan, johdannon ja tiivistelmän.

5 TUTKIMUSMENETELMÄT

5.1 Laadullinen tutkimus

Tutkimukseni on luonteeltaan kvalitatiivinen eli laadullinen. Sen tutkimussuunnitelma on avoin ja elää koko tutkimuksen ajan, kuten laadullisessa tutkimuksessa usein käy. Tutkimuksessa ei luoda etukäteen hypoteeseja. Se pyrkii luomaan uutta tietoa. (Eskola & Suoranta 1998, 15, 19.)

Laadullinen analyysi koostuu Alasuutarin (2001, 39-44) mukaan havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta. Havaintojen pelkistäminen tarkoittaa aineiston tarkastelua tietystä näkökulmasta. Aineistosta poimitaan vain tutkimuksen teoreettisen viitekehyksen ja kysymyksenasettelun kannalta oleellinen tieto. Havaintoja yhdistetään etsimällä havainnoista yhteistä piirrettä tai nimittäjää. Laadullisessa analyysissä pyritään muotoilemaan koko aineiston kattavia sääntöjä. Arvoituksen ratkaiseminen tarkoittaa johtolankojen ja vihjeiden pohjalta tehtyä merkitystulkintaa tutkittavasta ilmiöstä. Vaihetta kutsutaan myös rakennekokonaisuuden muodostamiseksi.

5.2 Sisällönanalyysi

Sisällönanalyysi on laadullisen tutkimuksen perusanalyysimenetelmä. Se voi olla yksittäinen metodi ja väljä teoreettinen kehys. Sisällönanalyysi on kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen sisältöjen analyysia. Sisällönanalyysin avulla aineistoa voidaan analysoida systemaattisesti ja objektiivisesti. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 93-95, 105.)

Laadullisen tutkimuksen tarkoituksena on lisätä informaatiota tutkittavasta ilmiöstä luomalla siitä sanallinen, selkeä ja yhtenäinen kuva. Laadullisen aineiston analyysissa aineisto hajotetaan, käsitteellistetään ja kootaan uudelleen loogiseksi kokonaisuudeksi. Sisällönanalyysillä aineisto saadaan tiiviiseen ja selkeään muotoon. (em. 110.) Grönforsin (1982, 161) mukaan sisällönanalyysi on tapa tarkastella tutkimusaineistoa. Sen avulla aineisto saadaan järjesteltyä

johtopäätösten tekoa varten. Teoreettinen pohdinta tapahtuu kuitenkin tutkijan järjellisen ajattelun keinoin.

Tutkimukseni tarkoituksena on analysoida musiikin oppikirjoja sanallisesti. Siksi menetelmäksi sopiikin hyvin sisällönanalyysi. Tutkimuksen sisällönanalyysi on luonteeltaan teoriasidonnaista. Teoriasidonnaisessa analyysissä teoria toimii analyysin etenemisen apuna. Tarkoituksena ei ole kuitenkaan testata teoriaa, vaan luoda uutta tietoa aineistolähtöisesti aikaisemman tiedon ja teorian avulla. (Tuomi & Sarajärvi 2002, 98.)

6 TUTKIMUSAINEISTON ESITTELY

Tutkimus käsittää kansakoulun ja peruskoulun alakoulun musiikin oppikirjoja 1920-luvulta 2000-luvulle. Rajasin analysoitavaksi aineistoksi vain joka toisen vuosikymmenen oppikirjoja, koska aineistosta olisi tullut muuten liian laaja pro gradu -tutkielmaksi. Näin aineistoa on helpompi hallita ja muutokset näkyvät selvemmin.

Kirjojen ensimmäisiä painoksia oli mahdotonta saada, joten oppikirjat on valittu parhaan saatavuuden perusteella. Uusittuja painoksia on kuitenkin aina muutettu ajan tarpeita vastaaviksi. Käytetty painos on merkitty alla olevaan aineiston esittelyyn ja lähdeluetteloon.

1920-luku

Karttunen, H. (toim.) 1927. Mitä me laulaisimme? Alakansakoulun laulukirja. Porvoo: WSOY.
Vainio, J.N. (toim.) 1929. Valistuksen laulukirja. 19. painos. Helsinki: Valistus.

1940-luku

Halme, P. & Paavola, V. 1940. Kansakoulun laulukirja. 10. painos. Porvoo: WSOY.
Siukonen, W. 1948. Nuorten laulukirja ja koululaisen musiikkitieto. 3. uusittu painos. Helsinki: Otava.

1960-luku

Parviainen, L. (toim.) 1961. Koulun laulukirja. 17. painos. Porvoo: WSOY.
Pesonen, O. 1963. Laulukirja. 25. painos. Helsinki: Valistus.

1980-luku

Kansakoulussa käytettiin yleensä koko kouluajan samaa laulukirjaa. Peruskoulun myötä tulivat käyttöön eri vuosiluokille tarkoitettut musiikin oppikirjat. (Pajamo 1999, 22.) Täten tutkimukseen onkin valittu 1980- ja 2000-luvun aineistoksi kokonaisia kirjasarjoja käsittääkseen koko peruskoulun alakoulun.

Heino, T., Johansson, T. & Sikander, J. 1986. Koulun musiikki 3-4. Helsinki: Otava.

Helasvuo, P., Laitinen, M. & Vilén, M. 1984. Koulun musiikki 1-2. Helsinki: Otava.

Mikkola, V-H. & Sikander, J. 1988. Koulun musiikki 5-6. Helsinki: Otava.

2000-luku

Alho, L.-M., Harinen, H. & Perkiö, S. 2003. Musiikin aika 1-2. Helsinki: WSOY.

Haapaniemi, J., Kivelä, E., Mali, M. & Romppanen, V. 2007. Musiikin mestarit 3-4. Helsinki: Otava.

Kaisto, L., Muhonen, S. & Peltola, S. 2005. Musiikin mestarit 1-2. Helsinki: Otava.

Kerola, P., Perkiö, S. & Salovaara, I. 2003. Musiikin aika 5-6. Helsinki: WSOY.

Linnankivi, M., Perkiö, S. & Salovaara, I. 2003. Musiikin aika 3-4. Helsinki: WSOY.

Mali, M., Puhakka, T., Rantaruikka, T. & Sainomaa, K. 2006. Musiikin mestarit 5-6. Helsinki: Otava.

7 TUTKIMUSAINEISTON ANALYYSI

7.1 Sisällöt

1920-luku

Karttusen (1927) laulukirjassa on vain lauluja eri aihepiireittäin. Kirjasta teoria puuttuu täysin. Varsinaisten laulukirjojen lisäksi käytettiin tuolloin runsaasti eriaiheisia lauluvihkosia, muun muassa kokoelmia leikkilauluista, koululaismarsseista ja ketjulauluista. Tutkimani oppikirja on koottu viidestätoista eri lauluvihkosta. Lauluja on yhteensä 220.

Vainion (1929) Valistuksen laulukirja alkaa nuottiopilla, jossa on kirjan alkusanojen mukaan vain välttämättömät säännöt ja määritelmät. Nuottioppia on tarkoitus oppia laulujen yhteydessä. Tätä helpottamaan se on numeroitu ja uusien asioiden kohdalla viitataan siihen liittyvään numeroon.

Valistuksen laulukirjan lauluja ei ole ryhmitelty aihepiirien mukaan vaan sävellajeittain. Uusi sävellaji opetetaan aina jo tunnettujen pohjalta. Jokaisen sävellajin laulut on jaoteltu 1- ja 2-äänisiin lauluihin. Kaksiäänisiä lauluja onkin kirjassa runsaasti. Kaiken kaikkiaan lauluja on 262. Kirjan lopussa on luettelo kullakin luokalla opittavista virsistä, kirjan lauluista aakkosjärjestyksessä ja kirjassa esiintyvistä eri maiden kansallislauluista.

1940-luku

Halmeen ja Paavolan (1940) Kansakoulun laulukirjassa on alussa pieni johdanto, jossa on teorian tärkeimmät perusteet. Alkusanoissa kehoitetaan aina välillä kertaamaan sitä. Teorianopetusta on sijoitettu myös laulujen yhteyteen. Kirjan lopussa on vielä Kansakoulun musiikkioppi sekä kouluhallituksen määräämät leikkiohjelmistolaulut. Viimeisenä ovat luettelot lauluista sisällön ja aakkosten mukaan.

Oppikirjan laulut on järjestetty sävellajien mukaan aloittaen C-duurista ja a-mollista. Näitä lauluja on suhteessa eniten ja niiden yhteyteen on myös liitetty eniten teoriaa. Laulut etenevät myös helpoista vaikeampiin. Kirjan tekijöiden mielestä sekä duuri- että mollisävellajien opettaminen joka vuosi on tärkeää. Kirjassa lauluja on yhteensä 377.

Siukosen (1948) Nuorten laulukirja etenee aihepiirien mukaan. Siinä on sekä yksi- että kaksiaänisiä lauluja. Laulukokoelma sisältää 345 laulua. Kirjan lopusta löytyy koululaisen musiikkioppi, jossa teoriaa opetetaan muun muassa kirjasta tuttujen laulujen avulla. Soittimista on oma osionsa, jossa on tietoa äänen synnystä, soittimista, niiden rakenteesta ja käytöstä sekä laulua ja soitinyhtyeistä. Myös kirjan laulujen säveltäjiä esitellään. Viimeisenä on vielä koululaisen musiikkisanasto. Laulut on lajiteltu hakemistoiksi aiheoryhmittäin, aakkosten mukaan ja sävellajeittain. Perinteisten koululaulukirjojen lisäksi kouluissa käytettiin kuorolaulukokoelmia (muun muassa Laulukerho I ja II), jotka sisältävät nuorisolle soveltuvia yhteislauluja.

1960-luku

Parviaisen (1961) Koulun laulukirjassa on 1- ja 2-äänisiä lauluja. Lasten terveen lauluäänen kehityksen vuoksi joidenkin laulujen sävelkorkeutta on alennettu. Laulujen lisäksi kirjaan on lisätty Tähtipojat (tiernapojat) -näytelmä lauluineen. Kirjan lopussa on Lauri Parviaisen itsensä oppilaan muistin tukemiseksi laatima alkeis-musiikkioppi. Musiikkioppi ei esitä mitään tiettyä opetusmenetelmää, vaan antaa opettajille vapauden opettaa asiat mielensä mukaan. Musiikkiopin aiheita ovat sävel, nuotit ja aika-arvot, nuottiviivasto ja sävelkorkeus, tahtilajit ja esitysmerkit sekä muutosmerkit ja sävellajit.

Jarmo Parviainen on kirjoittanut kirjaan osion Sinfoniaorkesteri. Siinä esitellään yleisesti sinfoniaorkesteri, jousisoittimet, puhallussoittimet, näppäilysoittimet ja lyöntisoittimet. Oppikirja etenee aihepiireittäin. Kirjan lopussa laulut on järjestetty hakemistoiksi sävellajeittain helpoimmasta vaikeimpaan, numerojärjestyksessä sisällön mukaan ryhmiteltynä sekä aakkosjärjestyksessä nimien ja alkusanojen mukaan. Lopussa on myös luettelo kirjassa olevista ketjulauluista ja virolaisista lauluista, joissa on vironkieliset sanat. Kokoelmassa on yhteensä 401 laulua.

Pesosen (1963) laulukirjassa on 1- ja 2-äänisten laulujen lisäksi myös runsaasti 3- ja 4-äänisiä lauluja. Kirjan lopussa on nuottioppia, rytmiooppia, säveloppia ja musiikkisanaston käsittävä osio.

Kirja etenee aihepiireittäin ja lopussa onkin luettelo lauluista aihepiirien, sävellajien ja aakkosten mukaan. Moniäänisistä lauluista on oma luettelonsa. Kirjassa on mukana myös kahdeksan kaanonaa. Kaikkiaan lauluja on 374.

1980-luku

Helasvuon, Laitisen ja Vilénin (1985) Koulun musiikki 1-2 etenee sisällöltään kronologisesti. Jokaiselle kuukaudelle on oma käsiteltävä aiheensa. Esimerkiksi koulun alkaessa elokuussa ensimmäisen luokan aiheina ovat koulu alkaa sekä minä ja ympäristöni. Toisen luokan aiheina ovat kesän muistoja ja luonto kesällä. Näin kirja etenee läpi vuoden. Alkuosassa on ensimmäisen luokan laulusto ja loppuosassa toisen luokan laulusto. Kirjan loppupuolella ovat molempien luokkien yhteiset kevät- ja joululaulut sekä rytmi- ja melodiaajun koulutukseen liittyvät pikkulaulut. Koko kirjassa lauluja on yhteensä 134.

Oppikirja sisältää seuraavat hakemistot: aakkosellinen hakemisto nimen ja alkusanojen mukaan, hakemisto kirjan sisältämien runojen, tekstien ja niiden tekijöiden mukaan sekä valokuvahakemisto. Kirjan lopussa on tiivistetty kirjan käyttösuunnitelma sekä ensimmäiselle, toiselle että yhdysluokalle. Siinä on lukukausittain kuukausijärjestyksessä käsiteltävä oppiaines työskentelytavoittein sekä neuvoja valmiuksien ja käsitteistön kehittämiseen. Viimeisellä sivulla on vielä pianon koskettimet ja nuottiviivasto. Kirjaan on saatavana myös laulu-, kuuntelu- ja musiikkiliikuntaäänitteet, joiden symbolit on merkitty kappaleiden kohdalle.

Teoriaa kirjassa on laulujen lomassa ja sivun mittaisina teoriakokonaisuuksina. Soittimille on omat symbolinsa, joita käytetään kappaleissa merkkeinä soittimen käyttökohdassa. Kirjassa esitellään joitakin tansseja. Kirjassa on myös runoja, loruja, arvoituksia, tarinoita ja soitinbingo. Kuuluisia säveltäjiä on esitelty kuvien ja kuunteluvinkkien avulla.

Heinon, Johanssonin ja Sikanderin (1986) Koulun musiikki 3-4 -kirjassa on 185 laulua. Kirja on jaettu 3. luokan laulustoon ja 4. luokan laulustoon. Teoriaa on pitkin kirjaa laatikkoina sivujen reunoilla sekä kokonaisina sivuina. Kirjassa keskitytään erityisesti kanteleen ja nokkahuilun soiton opetukseen sekä tehdään tutuksi muitakin suomalaisia kansansoittimia. Vanhimmista kansansoittimista on mainittu jouhikko, munniharppu ja viisikielinen kantele, paimensoittimista paimensoittu/sarvi, tuohitorvi ja ruokopilli sekä pelimannimusiikin soittimista viulu, klarinetti, iso kantele ja haitari. Nokkahuilulle ja kanteleelle on kirjassa runsaasti harjoituskappaleita.

Myös piano/flyygeli, puupuhaltimista huilu ja klarinetti, vaskipuhaltimista trumpetti ja käyrätorvi, jousisoittimista viulu ja kontrabasso sekä lyömäsoittimista patarumpu, pikkurumpu ja lautaset esitellään kuvien muodossa. Kirjassa tutustutaan joidenkin kuuluisien säveltäjien teoksiin, muun muassa Jean Sibeliuksen Finlandia esitellään vaihe vaiheelta soittimien avulla ja Edvard Griegin Peer Gynt tarinanomaisesti näytelmän mukaan. Aukeamalla on myös tehtävänä soittaa nuotista Aamutunnelma sekä Åsen kuolema. Kirjan lopussa on sisällysluettelo kirjan etenemisjärjestyksessä ja aakkosittain. Ensin mainitussa on merkitty laulujen lisäksi myös siinä kohden opetettavat teoria-asiat. Viimeisenä on aukeama nokkahuilun otteista ja pianon koskettimet.

Mikkolan ja Sikanderin (1988) Koulun musiikki 5-6 -kirjan aukeamat muodostavat aihekokonaisuuksia. Teoria on kirjassa laulujen lomassa. Se sisältää muun muassa nuottien, rytmien ja sävellajien kertausta, musiikkisanastoa sekä kalevalaisen laulun ja kanteleen soiton opetusta. Intervalleihin sekä duuri- ja molliasteikkoihin liittyy myös laulu. Lauluja koko kirjassa on 116.

Sinfoniaorkesterista opetetaan soittimia ja soitinryhmiä sekä siihen liittyvää sanastoa. Oopperaan tutustutaan ja samassa yhteydessä esitellään Wolfgang Amadeus Mozartin Taikahuilu. Myös muita säveltäjiä on esitelty lyhyesti. Kevyen musiikin soittimista on esitelty sähköbasso, syntetisaattori ja rummut. Kirjassa on esitelty myös Arvi Arjatsalon kirjoittama ja Seppo Hovin säveltämä nuorisomusikaali Outolintu. Nykymusiikin sävellysperiaatteissa kerrotaan minimalismista ja atonaalisuudesta. Oppikirjan lopussa on sisällysluettelo sivunumeroiden ja aakkosten mukaan. Lisäksi kirja sisältää otetaulukot sopraano- ja alttonokkahuiluille sekä sointutaulukot kosketinsoittimille ja kitaralle.

Vaikka kirjasarjaan on olemassa opettajanoppaat, myös oppilaan kirjassa on vinkkejä opetukseen. Myös 1980-luvun opetussuunnitelman (Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985, 60) mukaan oppimateriaaleihin sekä oppaisiin pyritään sisällyttämään opetusta auttavia virikkeitä. Koulun musiikki -kirjoissa tämä tarkoittaa esimerkiksi vaihtoehtoisia esitystapoja, säästyskaavioita eri soittimille ja leikkejä lauluihin. Kirjoissa on myös monipuolisia tehtäviä ja kertaussivuja.

2000-luku

”Leiki leikki, laula laulu, maalaa niistä vaikka taulu. Tule mukaan sinäkin, nyt on aika musiikin!”

”Syksy sinut kouluun toi, nytpä meillä laulu soi. Iloisia musiikin tunteja!”

Näillä innostavilla sanoilla alkavat Alhon, Harisen ja Perkiön (2003) Musiikin aika 1-2 -kirjan 1. luokan ja 2. luokan laulustot. Ne jakautuvat syys- ja kevätlukukausiin. Kaikkien lukukausien laulustoissa on kaksi jaksoa, joiden lopussa on aina kertausaukeama. Kirja on siis tarkoitettu järjestyksessä käytäväksi. Lauluja kirjassa on yhteensä 183. Lauluista omiksi ryhmikseen on koottu joululaulut ja juhlalaulut.

Musiikkitiedolliset asiat on kirjassa sijoitettu laulujen lomaan. Niistä on kirjan lopussa oma hakemistonsa. Omat aakkoselliset hakemistonsa on myös soittimille ja lauluille. Kirjassa on esitelty 31 soitinta ja lisäksi eri soitinryhmiä. Monen soittimen kohdalla opetetaan myös miten niitä soitetaan. Säveltäjistä kirjassa on esitelty Pjotr Tsaikovski ja Harri Wessman.

Linnankiven, Perkiön ja Salovaaran (2003) Musiikin aika 3-4 sekä Kerolan, Perkiön ja Salovaaran (2003) Musiikin aika 5-6 on jaoteltu aihepiireittäin, jotka on merkitty kirjoihin värikoodein. Koko oppikirjat käsittävän sisällysluettelon lisäksi jokaisen aihepiirin alussa on oma sisällysluettelonsa. 3.-4. luokan kirjassa on 249 laulua ja 5.-6. luokan kirjassa 227. Molemmissa kirjoissa on moniäänisiä lauluja, kaikulauluja ja kaanoneita.

Oppikirjoissa on musiikkitietoa laulujen lomassa. Lisäksi molemmissa kirjoissa on kappale Syvemmälle soiton ja laulun maailmaan. 3.-4. luokan kirjassa kappaleessa opetetaan äänen syntyä eri soittimien avulla, rytmin ja melodian merkkikieltä ja moniäänisiä lauluja. 5.-6. luokan kirjassa kappaleessa on musiikkitietoa, soitinten ja sinfoniaorkesterin esittelyä, musiikkisanasto, länsimaisen taidemusiikin historiaa (jossa esitellään myös aikakausien kuuluisimpia säveltäjiä) ja kuulosta huolehtimisen ohjeet.

Molemmissa kirjoissa on lopussa soitin- ja otetaulukot nokkahuilulle, kitaralle ja pianolle sekä laulujen aakkosellinen hakemisto. 3.-4. luokan kirjassa on lisäksi soitinhakemisto kirjassa esitellyistä 69 soittimesta sekä soitinryhmistä. 5.-6. luokan kirjassa on lisäksi lisälauluja ja taustatietoja lauluista. Siinä myös ohjataan bändisoittoon. Molemmissa kirjoissa paneudutaan erityisesti rytmi- ja laattasoittimiin.

Koko kirjasarjassa laulujen yhteydessä sekä sivujen alareunassa tai sivussa harmaalla pohjalla on muun muassa leikkejä ja tanssiaskelia lauluihin, säestysvinkkejä, runoja, pieniä tarinoita, laulujen sanoja alkuperäiskielillä, tehtäviä ja keskustelunaiheita. Soittimille on kirjasarjassa omat symbolinsa, joita käytetään säestysvinkeissä kappaleiden yhteydessä. Kirjoissa ohjataan käyttämään paljon kehosoittimia ja leikkimään omalla äänellä. Kirjat sisältävät äänenavausharjoituksia.

Kaiston, Muhosen ja Peltolan (2005) Musiikin mestarit 1-2 alkaa kirjassa seikkailevien hahmojen esittelyllä. Kirja on jaoteltu värikoodein kahteentoista osa-alueeseen, jotka etenevät lukuvuoden mukaan. Monet osa-alueet aloitetaan runolla. Esimerkiksi ensimmäinen osio alkaa seuraavasti:

”On musiikin aika taas, on musiikin aika taas. Me laulamme, soitamme, liikumme, leikimme. Mukava tavata taas!” (On musiikin aika taas)

Musiikkitiedolliset asiat ovat pitkin kirjaa omina aukeaminaan. Opetettavina asioina ovat muun muassa syke, ääni, rytmi, dynamiikka, sointiväri, harmonia, soolo, tutti, tasajakoinen ja kolmijakoinen sekä musiikin merkkikieli ja rakenne. Myös soittimia on esitelty kirjassa. Kanteleen soiton harjoitteluun on ohjeet. Teoriaan on liitetty mielenkiintoisia ja hauskoja tehtäviä, esimerkiksi ötökkäpartituurin esittäminen. Tehtävät ovat selkeitä ja lapsen elämysmaailmaan sopivia. Äänimaisemia käytetään kirjassa paljon. Kirjan lopussa on aakkosellinen hakemisto lauluista ja runoista. Lauluja on kaikkiaan 155.

Haapaniemen, Kivelän, Malin ja Romppasen (2007) Musiikin mestarit 3-4 on jaoteltu värikoodein yhdeksään osa-alueeseen. Kukin alue alkaa pienellä jaksioon liittyvällä tarinalla siitä, mistä maailman kauneinta musiikkia löytää. Tarinoiden mukaan sitä löytyy luonnosta, eläinten maailmasta, menneistä ajoista, merten takaa, näyttämöltä, leikin ja tanssin maailmasta, keikkalavoilta ja juhlalauluista. Lauluja on yhteensä 240, joista muutama on kaanon.

Musiikkitiedollisia asioita on sivu siellä täällä sekä kirjan lopussa omana jaksonaan. Kirjassa on laulujen lisäksi pajupillin valmistusohje, nokkahuilu- ja kantelekoulu, piirileikkisikermä, kehorytmejä ja bändisoitinopetusta. Loppuosan teorian aiheina ovat muun muassa nuotti- ja rytmimerkinnät, sävellajit, intervallit, solmisointi, muoto, tempo ja dynamiikka. Kirjan lopussa on

myös nokkahuiluotteet, sointutaulukot kitaralle, bassolle ja koskettimille, ostinatoja rytmisoittimille, lyömäsoitinkompeja sekä musiikkisanasto ja laulujen aakkosellinen hakemisto.

Malin, Puhakan, Rantaruikan ja Sainomaan (2006) Musiikin mestarit 5-6 alkaa mestaritestillä, jossa oppilas saa rastittaa itseään koskevat vaihtoehdot. Väitteitä ovat esimerkiksi: Olen jammaillut musiikin tahdissa ja Olen hoilannut kylpyhuoneessa. Yhdenkin kohdan rastittanut oppilas nimetään Musiikin Mestariksi. Oppikirja jakautuu kymmeneen värikoodattuun alueeseen. Kirjassa on 141 laulua.

Oppikirjassa tutustutaan kanteleen, djemben, kosketinsoittimien, rumpujen, basson ja kitaran soittoon. Kirjassa on säestysvinkkejä bändisoittimille laulujen yhteydessä. Myös vanhoihin kansansoittimiin, orkesterisoittimiin ja erilaisiin orkestereihin sekä soitinyhtyeisiin tutustutaan. Ooppera ja musikaali tehdään myös tutuiksi. Kirjassa käytetään äänenavausharjoituksia ja kehorytmejä. Kirja sisältää sadun, johon on liitetty sävellystehtäviä. Musiikin eri aikakausien esittely on kirjassa omana jaksonaan.

Oppikirjan lopussa on teoriaosuus, jossa opetetaan muun muassa nuotit ja tauot, tahtilajit, sävelet, asteikot, sävellajit ja intervallit. Osioissa on myös nuottisuunnistustehtävä, musiikkisanasto, pianon koskettimet ja otteet, kitaran kokonaiset ja helpotetut otteet sekä basson, nokkahuilun ja kanteleen otteet. Viimeisenä on vielä laulujen aakkosellinen hakemisto.

7.2 Ulkoasu

1920-luku

Karttusen (1927) ja Vainion (1929) laulukirjat ovat ulkoasultaan vaatimattoman näköisiä. Oppikirjoja ei ole kuvitettu lainkaan. Kannet ovat maanläheiset väritykseltään ja sisältävät vain kirjan tiedot. Kirjat ovat kooltaan hyvin pieniä (korkeudeltaan 16 cm ja 18 cm). Karttusen kirjassa on sivuja 196 ja Vainion kirjassa 302.

1940-luku

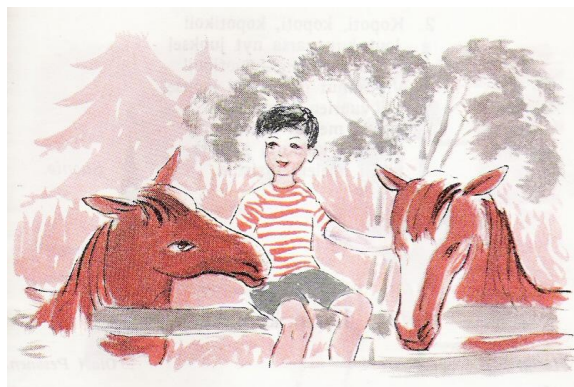
Halmeen ja Paavolan (1940) laulukirjaa ei ole kuvitettu lainkaan. Kannet ovat ruskeat. Siukosen (1948) oppikirjassa ei ole kuvia laulujen ohessa, mutta teoriaosassa on mustavalkoisia kuvia

soittimista, kuorosta ja kirjan laulujen säveltäjistä. Kirjan kannessa on perustietojen lisäksi värillinen kuva kuorosta. Myös 1940-luvun kirjat ovat kooltaan pieniä. Korkeudet ovat 16,5 cm ja 20,5 cm. Sivuja Halmeen ja Paavolan kirjassa on 484. Siukosen kirjassa numeroituja sivuja on 370.

1960-luku

Parviaisen (1961) laulukirjassa ei ole kuvitusta laulujen yhteydessä. Kirjan loppupuolella on sinfoniaorkesterin soittimista ja soittajista valokuvia. Kannessa on kuva haarapääskyistä nuottiviivastolla. Kannen värityksenä on käytetty vain sinisen sävyjä. Kirja on 19 cm korkea ja sivuja siinä on 453.

Pesosen (1963) laulukirjasta on alkuosan viisitoista ensimmäistä aukeamaa kuvitettu. Sen jälkeen kuvitus loppuu täysin. Kuvituksen on suorittanut taiteilija Rudolf Koivu. Kuva on aina aukeaman oikean sivun yläreunassa ja liittyy kuvan alapuolella olevaan lauluun. Kuvituksen aiheina ovat pääasiassa lapset ja eläimet. Kuvissa on käytetty vain valkoista sekä mustan ja punaisen sävyjä. Kirja on 20 cm korkea ja siinä on 420 sivua.

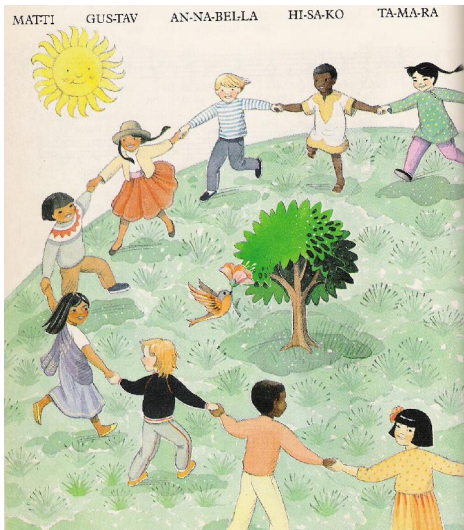
(Kuva: Pesonen 1963, 29)

1980-luku

Koulun musiikki -kirjasarjassa on sekä musta-valkoisia että värikkäitä kuvia. Joihinkin kuviin liittyy myös tehtäviä. Kuvia on pienistä aina koko aukeaman kuviin. Kuvia on melkein joka aukeamalla, joillakin useampia. Kuvat liittyvät läheisesti laulujen sanoihin. Myös kirjojen kannet

ovat kirkkaat väritykseltään ja kuvitukseltaan. 1.-2. luokan kirjan on kuvittanut Kirsti Brandt, 3.-4. luokan kirjan Pirkko-Liisa Surojegin ja 5.-6. luokan kirjan Marjut Heikkinen.

Kuvien aiheena ovat ihmiset, eläimet, soittimet, luonto, enkelit ja satuhahmot. Kuvituksessa on leikkimielisyyttä ja mielikuvitusta. Aiheina ovat muun muassa peikot, tanssivat kurkut, luistelevat ankat ja pukeutuneet eläimet. Laulujen aiheet ovat myös kansainvälistyneet. Kuvissa on vieraiden maiden ihmisiä, eläimiä ja soittimia.

(Kuva: Helasvuo, Laitinen & Vilén 1984, 108)

Kirjasarjassa on runsaasti myös valokuvia. Kuvien kohteina ovat ihmiset, soittimet, säveltäjät, orkesterit, maisemat ja useat kansainväliset aiheet. Laulujen yhteyteen on liitetty myös kuvia kuuluisien taiteilijoiden maalauksista.

Esimerkiksi Finlandia-hymnin viereen on liitetty kuva Albert Edelfeltin maalauksesta Kaukolan harju, joka kuuluu kansallisromanttiseen kauteen kuten Finlandiakin. Myös Lemminkäisen äiti -kappaleen alla on kuva Akseli Gallen-Kallelan maalauksesta Lemminkäisen äiti Tuonelan joella.

Kirjasarjassa värejä on käytetty kuvien lisäksi otsikoissa. Tekstejä elävöitetään ja asioita havainnollistetaan fonttia vaihtamalla. Esimerkiksi pieni ja hiljaa on kirjoitettu pienellä sekä suuri ja voimakkaasti puolestaan suurella.

1980-luvun kirjat ovat kooltaan edellisiä vuosikymmeniä suurempia. Koulun musiikki -kirjojen korkeus on 23,5 cm. Sivuja 1.-2. luokan kirjassa on 207, 3.-4. luokan kirjassa 244 ja 5.-6. luokan kirjassa 223.

2000-luku

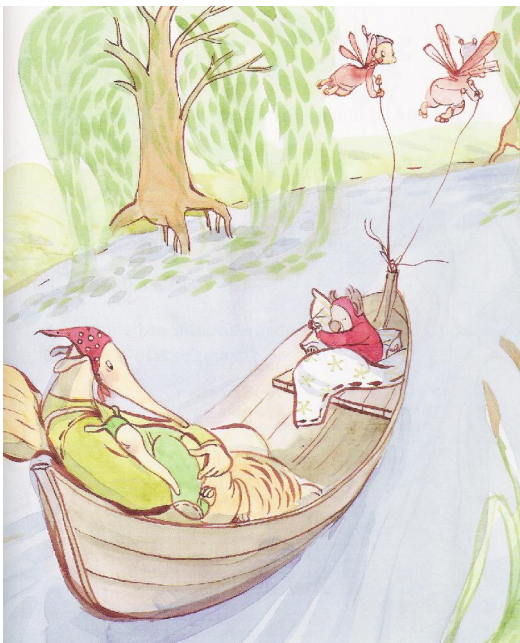
Musiikin aika -kirjasarjan on kuvittanut taiteilija Mika Launis. Kaikki kuvat ovat värikuvia ja ne tukevat laulujen sanomaa. Kuvitus on iloista, eloisaa ja humoristista. Kuvia on pienistä koko aukeaman kokoiisiin. Kuvia on lähes joka sivulla. 1.-2. luokan kirjassa on enemmän ja suurempia kuvia kuin muissa kirjoissa, kun taas 5.-6. luokan kirjassa on enemmän valokuvia kuin muissa. Oppikirjojen kannet ovat kuvitetut ja raikkaan väriset (vihreä, punainen ja keltainen).

Kirjoissa on kuvia muun muassa ihmisistä, eläimistä, satuolentoista, enkeleistä, luonnosta ja soittimista. Kuvissa näkyy vahvasti kansainvälisyys ja vieraat maat. Lisäksi 1.-2. luokan kirjassa on kuvia liikennemerkeistä. 3.-4. luokan kirjassa maakuntalaulujen yhteydessä on kyseisen maakunnan vaakuna ja eri maiden kansallislaulujen yhteydessä niiden lippu.

Kirjasarjassa on valokuvia ihmisistä, esitellyistä soittimista ja luonnosta. 5.-6. luokan kirjassa on lisäksi taidekuvia: Albert Edelfeltin Kaukolanharju auringonlaskun aikaan (1889-1890), Pekka Halosen Kirkas päivä jäänlähden aikaan (1916) ja Hugo Simbergin Tuuli puhaltaa (1897).

Musiikin mestarit -kirjat ovat erittäin runsaasti kuvitettuja. Kuvat ovat kooltaan suuria ja väritykseltään pirteitä. Värejä on käytetty kuvien lisäksi tehosteena myös otsikoissa sekä taustaväriä sivuille ja tärkeiden asioiden laatikoille. Kirjojen kannet ovat kirkkaan väriset (vaaleanpunainen, sininen ja vihreä). Kansikuvien aiheet liittyvät kunkin kirjan sisältöihin.

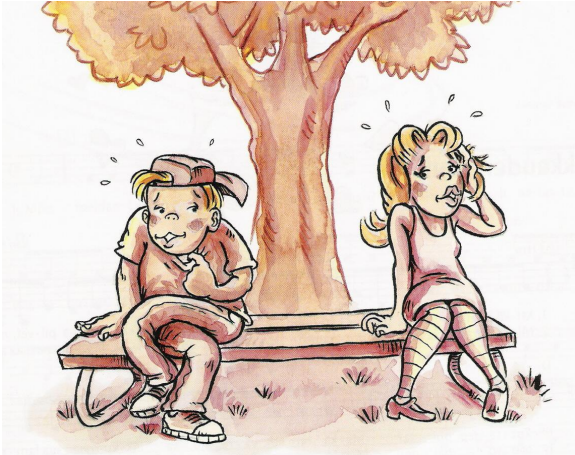
1.-2. luokan oppikirjan ensimmäisellä aukeamalla esitellään kirjan kuvituksessa pääasiassa seikkailevat hahmot: muurahaiskarhu Roni ja koala Lassi sekä heidän perheensä. Tutut eläinhahmot on piirretty hyvin ilmeikkäästi kuvaamaan laulujen sanoja sekä tunnelmaa. Näiden hahmojen lisäksi kirjassa esiintyy myös muita eläimiä sekä ihmisiä, luontoa ja soittimia. Kirjan osa-alueet alkavat jaksoon liittyvillä suurilla kuvilla. Kirjan kuvat ovat hempeämpiä ja sadunomaisempia kuin muiden sarjan kirjojen kuvat. Kuvituksen on tehnyt Kati Vuorento. Piirroskuvien lisäksi kirjassa on muutama valokuva.

(Kuva: Kaisto, Muhonen & Peltola 2005, 115)

3.-4. luokan kirjan on kuvittanut Minna-Kaisa Kuosmanen. Kirjan sisällysluettelossa jokainen jakso on kuvitettu omalla eläinhahmollaan. Jaksot alkavat aina aiheeseen liittyvällä koko sivun tai aukeaman kuvalla. Kirjan kuvituksessa esiintyy muun muassa iloisia lapsia, eläimiä, soittimia ja liikennemerkejä. Eri maiden kansanlaulujen yhteydessä on maan lipun kuva. Joululaulujen kohdassa on kuvia joulupukista ja tontuista sekä uskonnollisista aiheista. Kirjassa on useita

Disneyn saduista sekä muista lastenkirjoista tuttuja hahmoja, esimerkiksi Peppi Pitkätossu, Eemeli, Kippari-Kalle ja Risto Räppääjä. Kirjassa on myös Rudolf Koivun maalaus Joulukirkkoon ja Aune Paulin Pääsiäinen. Kirjassa on valokuvia maisemista, eri maiden ihmisistä, eläimistä, soittimista, kuuluisista bändeistä, elokuvista sekä vanhoja mustavalkoisia henkilövalokuvia.

5.-6. luokan kirjan on kuvittanut Antti Tiainen. Kuvissa esiintyy ihmisiä, luontoa ja soittimia. Kuvissa ilmenee nuorten ajatusmaailma muun muassa ihastumisesta ja muista tunteista kertovina kuvina. Laulujen aiheita ilmaistaan humoristisin kuvin. Myös lauluihin liittyviä liikkeitä on piirretty.

(Kuva: Mali, Puhakka, Rantaruikka & Sainomaa 2006, 14)

Piirroskuvien lisäksi kirjassa on todella paljon valokuvia. Valokuvien aiheina ovat maisemat, eri maiden ihmiset, laulajat, tanssijat, bändit, elokuvat, soittimet, orkesterit ja soitinyhtyeet, eläimet ja joulukortit sekä muut jouluiset aiheet. Musiikin aikakausien jaksossa on sekä piirros- että valokuvia eri aikakausien ihmisistä, soittimista ja teoksiin liittyvistä aiheista. Mozartin elämästä on myös sarjakuva. Kirjan muut sarjakuvat kertovat bändistä ja Elviksestä.

2000-luvun kirjat ovat kooltaan suurempia kuin edellisten vuosikymmenten. Musiikin aika -kirjat ovat korkeudeltaan 23-24 cm. Musiikin mestarit -kirjat ovat 25-28 cm korkeita. Sivuja Musiikin aika -kirjoissa on seuraavasti: 1.-2. luokalla 247, 3.-4. luokalla 287 ja 5.-6. luokalla 300. Musiikin mestarit -kirjoissa puolestaan on sivuja 1.-2. luokalla 224, 3.-4. luokalla 288 ja 5.-6. luokalla 280.

7.3 Laulujen aihepiirit

1920-luku

Karttusen (1927) laulukirjassa laulut on jaoteltu aihepiirien mukaan seuraavasti: lauluja kodista ja kotiväestä, koulusta, kesästä ja syksystä, eri töistä ja ammateista, joulusta, talvesta, kotieläimistä, linnuista, metsän- ym. eläimistä, keväästä, kukista, puista ja sienistä, irrallisista aiheista sekä uskonnollisia ja isänmaallisia lauluja. Laulujen aihepiirit etenevät koulun lukuvuoden mukaan

vuodenaika kerrallaan. Eniten kirjassa on lauluja luonnosta, eläimistä, työstä, uskonnosta ja isänmaasta. Uskonnollisuus on vahvasti mukana kaikenaiheisissa lauluissa. Laulujen sanoista käy selvästi ilmi kodin ja perheen sekä varsinkin äidin suuri arvostus. Tuohon aikaan vanhemmat ovat olleet lapsilleen huomattavasti suurempi auktoriteetti kuin nykyään.

”Mä olen pieni, voimaton, Mutta mulla kodin suoja on, On mulla isä rakkahin ja äiti kaikkein armahin.” (Lapsen laulu kodista)

Myös ajan tärkeät ammatit löytyvät laulujen sanoista. Maanviljelijän työstä kerrotaan kylvämiseen, kyntämiseen ja heinäntekoon liittyvissä lauluissa. Myös suutarin, leipurin, nokikolarin, paimenen, kalastajan ja puusepän töistä laulettiin. Kylväjä-laulussa näkyy hyvin myös uskonnollisuus.

”Mä kynnän kylvän peltoni Ja uhraan kaikki voimani Oi siunaa isä taivainen, Tuo köyhän jyvänen.” (Kylväjä)

Laulujen sanoissa näkyy myös kotieläinten tärkeys. Eniten laulettiin hevosista, lehmistä, lampaista, kanoista ja kissoista. Hevoslaulujen osuus on merkittävä, koska se oli vielä 1920-luvulla tärkeä kulkuväline.

”Astuppa Polle, tässä tulee Olle, Toivo hän laukkaapi Ruskolla Veikko sitten seuraa, Ajaa pientä peuraa, Ilmari orhilla ratsastaa.” (Astuppa Polle!)

Vainion (1929) Valistuksen laulukirjassa on vuodenaikoihin, eläimiin, luontoon, ihmisiin, kouluun, työhön, joulun, isänmaahan, uskontoon, Kalevalaan ja eri maihin liittyviä lauluja sekä maakuntalauluja ja marsseja. Erityisen paljon kirjassa on opettavaisia, isänmaallisia ja uskonnollisia lauluja.

”Karta lapsi valhetta, puhu aina totta! Leikissä ja tosissa puhu aina totta! Keväimessä elosi puhu totta lapseni! Kuinka vanhaks’ elätkin, puhu aina totta!” (Iso-isän neuvo)

Sävyltään laulut ovat surullisia ja jopa synkkiä. Sanoissa puhutaan paljon kurjuudesta ja kuolemasta. Laulujen nimiä ovat esimerkiksi Hautausvirsi, Orpotytön laulu, Isän kuoltua, Syntymistään sureva, Velisurmaaja ja Hyljätty äiti. Ensimmäinen maailmansota vaikutti monien surullisten laulujen syntyyn ja suosioon. Sodan pitkittyessä murhetta aiheuttivat myös työttömyys,

ruoka- ja tavarapula, säännöstely, hintojen nousu, rahan ostovoiman lasku, köyhyys, epävarmat vuokraolot, työ- ja elinolojen kehnous sekä luokkavastakohtaisuus. (Vahtola 2003, 285.)

”Mä kuljen kohti kuolemaa, jos kunne tien’ lie kääntty. Vaikk’ kuin se oisi riemuisaa, mun retken hautaan päättyy.” (Hautausvirsi)

”Älä itke, äitini, älä, äiti kulta, vaikka vaan nyt isäni peittää musta multa!” (Isän kuoltua)

”Tääll’ päivät verkkään vierivi, ja kauan kestää yö, kun murhe mieltä murtavi ja suru syöntä syö.”
(Orpotytön laulu)

1940-luku

Halmeen ja Paavolan (1940) laulukirjassa sisällön mukainen järjestys on rikkoutunut, koska laulut on järjestetty sävellajien mukaan. Sisällysluettelossa laulut on kuitenkin ryhmitelty uskonnollisiin, isänmaallisiin, kodin ja koulun, luonnon ja elämän lauluihin, juhla-, joulun-, vuodenaika- ja kansanlauluihin sekä leikkiohjelmistoon. Aihepiireistä suosituimmat käsittelevät uskontoa, isänmaata, luontoa ja elämää. Kirjan johdannon teoriassa on mukana myös opettavaisia lauluja.

”1. Seiso aina suorana, Kun sä alat laulella! Asento jos huono on, Laulukin on voimaton. 2. Älä sulje huulias, Kun sä laulat laulus, Lausu sanat selvästi, Siitä hyötyy laulusi. 3. Aina syvään hengitä, Verkkään keuhkot tyhjennä, Älä huuda milloinkaan, Reippahasti laula vaan!” (Neuvoja laulajalle)

Siukosen (1948) Nuorten laulukirjassa laulut on jaoteltu aihepiireihin laulusikermät (adventtijumalanpalvelus, joulujuhla ja tiernapojat), isänmaalliset laulut, kansanlaulut, hengelliset laulut, lepoetkien laulut, vieraiden kansain laulut, marssilaulut, luontolaulut, työ- ja urheilulaulut, joululaulut sekä 1-, 2- ja 3-ääniset laulut. Kirjasta on jätetty pois virsikirjassa olevat virret, koska jokaisella oppilaalla on oma virsikirja käytössään.

Suomen Laulunopettajain Yhdistys on valinnut erityisen tärkeiksi koulunuoriselle opetettaviksi yhteislauluiksi Maamme-laulun, Lippulaulun, maakuntalaulut ja muita isänmaallisia lauluja sekä muutamia muiden aihepiirien lauluja, jotka kirjaan on merkitty tähdellä. Kirjassa pääpaino on isänmaallisilla lauluilla, marssilauluilla ja lepoetken lauluilla.

”Nouse, riennä, Suomen kieli, korkealle kaikumaan! Suomen kieli, Suomen mieli, niis’ on suoja Suomenmaan!” (Suomen valta)

Isänmaallisista lauluista tuli erityisen tärkeitä, arvostettuja ja suuria tunteita herättäviä itsenäistymisen ja sotien jälkeen. 1940-luvulla laulettuihin lauluihin vaikuttivat varmasti 1939-1940 käyty talvisota sekä 1941-1944 käyty jatkosota (Vahtola 2003, 360, 371). Suomalaisuutta, luontoa, historiaa ja kalevalaisuutta teoksissaan vaali erityisesti kansallissäveltäjämme Jean Sibelius (1865-1957). Muita kansainvälisesti tärkeitä suomalaisuutta levittäviä säveltäjiä olivat muun muassa Oskar Merikanto, Erkki Melartin, Leevi Madetoja, Armas Järnefelt, Selim Palmgren ja Toivo Kuula. (em. 338-340.)

1960-luku

Parviaisen (1961) laulukirja alkaa koulutytylle ja koulupojalle omistetuilla lauluilla *Laulu tytölle ja Laulu pojalle*. Muut laulut on ryhmitelty aihepiireittäin sisällön mukaan hengellisiin lauluihin, joululauluihin, isänmaan lauluihin, Kalevala- ja Kanteletar-aiheisiin lauluihin, kodin ja koulun lauluihin, työn lauluihin, leikki- ja urheilulauluihin, raittiuslauluihin, vuodenaikalauluihin, luontolauluihin, kansanlauluihin, heimokansain lauluihin, latinalaisiin lauluihin, vieraiden maiden kansallislauluihin sekä Tähtipojat-näytelmän lauluihin.

Pesosen (1963) laulukirjassa laulujen aihepiirejä ovat koti, luonto, ihminen, isänmaa, maailma ja Luoja. Tämän kirjan laulut on valittu yhteistyössä kouluikäisten lasten kanssa. Laulut on myös järjestelty lasten kehityskulkua ajatellen. Eniten lauluja kirjassa on luonnosta ja isänmaasta.

Myös Parviaisen kirjassa isänmaallisten laulujen määrä on huomattava muihin aiheisiin verrattuna. Isänmaalliset laulut on jaoteltu juhla- ym. lauluihin, maakuntalauluihin, historiallisiin marsseihin ja lauluihin sekä uusiin lauluihin ja marsseihin. Koululauluista välittyy rakkaus kotia, kotiseutua ja synnyinmaata kohtaan (Pajamo 1999, 5).

Omana kappaleenaan ovat viisi vahvan mielipiteen ilmaisevaa raittiuslaulua. Laulut ovat perua kieltoalaista, joka oli voimassa vuosina 1919-1932. Lakia kannattivat erityisesti sosiaalidemokraatit. Kieltoilla pyrittiin poistamaan moraalisia ja taloudellisia epäkotia. Viinan kauppa ja käyttö kiellettiin täysin. Tätä kuitenkin rikottiin salakuljettamalla väkiviinaa eli ”pirtua” ulkomailta ja

keittämällä pontikkaa. Kieltolaki kumottiin kansanäänestyksellä vuonna 1932 ja samana vuonna tuli voimaan K.J. Ståhlbergin alulle panema väkijuomalaki. (Virrankoski 2001, 801-802; Vahtola 2003, 351-352.)

”Väkijuomain murra valta, tule toivon liittohon, nosta kansa koulun alta jälleen lapseks’ taivahan. Ole veljes vartijana, siskos onnen kaitsijana, niin sä sankar’ suuri oot.” (Raittiyslaulu)

Myös vieraiden maiden laulujen määrä on lisääntynyt. Kirjoissa on useiden maiden kansallislauluja ja kansansävelmiä. Lisäksi Parviaisen kirjassa on kolmetoista latinalaista laulua. Kansainvälistymisestä alkoi tulla muoti-ilmio. Tämä näkyi massaturismina, nuorisomatkailuna sekä kielitaidon ja ulkomailla opiskelun lisääntymisenä. (Zetterberg 2003, 873.)

1980-luku

Koulun musiikki 1-2 -kirjassa ei lauluja ole jaoteltu valmiiksi aihepiirien mukaisiin ryhmiin, vaan siinä edetään lukuvuoden mukaan kuukausi kerrallaan. Laulut liittyvät alkuopetuksen yleisiin aihepiireihin. Näin ne auttavat kokonaisopetuksen toteutuksessa. Vain kevät- ja joululaulut ovat laulukirjan lopussa omina ryhminään koulun juhlia ajatellen.

Oppikirjan laulujen aiheita ovat koulu, koti, työ, ihmiset, eläimet, luonto, aikakäsitteet, eri maiden kansallisuudet, lapsi ja leikki, terveys ja turvallisuus sekä juhlat. Hengellisiä ja isänmaallisia lauluja oli vain muutamia. Suureen osaan lauluista on liitetty kirjassa mukaan leikki tai liikunta. Kirjan tekijät korostavat laulamisen ja leikin merkitystä alkuopetuksen musiikissa.

”Näin sitä leikkiä leikitään, pari viedään toisiltaan. Tule, tule tänne vaan vierelleni seisomaan.”
(Parinvaihtoleikki)

Koulun musiikki 3-4 -kirjassa lauletaan luonnosta, elämistä, ihmisistä, ammasteista, liikenteestä, koulusta ja vieraista maista. Kirjassa on kalevalaisia lauluja, tuutulauluja, hengellisiä lauluja, maakuntalauluja, isänmaallisia lauluja, joululauluja ja sekä suomalaisia että ulkomaalaisia kansansävelmiä. Laulut ovat pääasiassa yksiäänisiä joitakin kaksiäänisiä lukuun ottamatta. Kansanlauluja on kirjassa erityisen paljon. Hengelliset, isänmaalliset (erityisesti maakuntalaulut) ja joululaulut ovat myös hyvin edustettuina.

Koulun musiikki 5-6 -kirjassa on suomalaisia kansanlauluja, kupletteja ja joikuja sekä vuodenaikalauluja, joululauluja, uskonnollisia ja isänmaallisia lauluja. Kirja on myös todella kansainvälinen. Maailma muuttuu ja ihminen pyrkii pysymään sen mukana. Laulujen muodossa vieraita maita on helppo tuoda tutuksi myös lapsille. Kirjassa eri maiden kansan- ja kansallislauluja on runsaasti. Osassa lauluista on myös sanat kyseisten maiden kielillä.

”God save our gracious Queen, long live our noble Queen, God save the Queen!” (Jumala, suojahas. Englannin kansallislaulu)

Mukana on myös negrospirituaaleja englanninkielisin sanoin. Laulujen aihepiirien kansainvälisyys välittyy myös seuraavista kirjan otsikoista: YK:n päivä, Svenska dagen ja Joululaulu pohjoismaista. Näiden juhlapäivien lisäksi laulujen aihepiireissä on huomioitu Aleksis Kiven päivä, itsenäisyyspäivä, joulukuun ja Kalevalan päivä. Kirjassa on myös suuri määrä kuuluisimpien säveltäjien teoksia: esimerkiksi Jean Sibeliuksen Koulutie ja Oskar Merikannon Itkevä huilu.

2000-luku

Musiikin aika -kirjasarjassa laulujen aihepiirejä ovat ihmiset, eläimet, satuolennot, vuodenaajat, luonto, meri, juhlat, soittimet, kansainvälisyys, ystävyys ja musiikin eri tyylit. Hengellisiä lauluja kirjasarjassa on melko vähän. Maakuntalaulut ovat kattavasti 3.-4. luokan kirjassa. Kirjoissa on paljon musiikin eri tyylejä, muun muassa polkka, jenkka, rock, rap ja blues. Myös soittimiin liittyviä lauluja oli melko runsaasti.

”Viu-viu-viu-viu viulu, al-al-al-al alttoviulu, jou-jou-jou-jou jouset soi, ihmeet jousisoittinten! Hei!” (Jousisoittimet)

”Luontoa mä roskaa en, vaan sitä hellin, suojelen. Mut siitä tulee ongelmaa kun nurkkiin kertyy tavaraa.” (Kierrätysräppi)

Rap-musiikki on tyylinä uutta musiikin oppikirjoissa, mutta tuore on laulun aihekin. Kierrätyksellä on hyvin tärkeä rooli nyky-yhteiskunnassa. Myös teollistuminen näkyy laulujen sanoissa. Luonnon tuhoutumisesta, saasteista ja eläinten sukupuuttoon kuolemista lauletaan muun muassa lauluissa Varrella virran ja Vanhoja poikia viiksekkäitä. Ympäristönsuojelu on noussut 1980-luvulta lähtien

tärkeäksi osaksi tulevaisuuden suunnittelua. Suomessakin perustettiin vihreä liike, joka työskentelee luonnonsuojelun puolesta. (Zetterberg 2003, 895.)

”Kaiken kuolevan mä nään, ei sorsat ehdi pesästään. Maa sortuu veteen vihreään varrella virran. Kuvittelen huomisen: mä majavaa voi nähdä en, pääkallo löytyy valkoinen varrella virran.”
(Varrella virran)

”Suuri Saimaa, mut sata on hylkeitä vaan, kohta jäljellä ei ehkä ainuttakaan.” (Vanhoja poikia viiksekkäitä)

Kansainvälisyys näkyy hyvin laulujen aiheissa. Laulujen nimiä ovat muun muassa Meksikon pikajuna, Intian kuu, Inuiittiäidin kehtolaulu, Hoya ho, Charlie Brown ja Guantanamera. Monissa lauluissa on myös vieraskieliset sanat. Vieraista maista kertovan musiikin avulla lapset oppivat uutta toisista kulttuureista. Se myös edesauttaa suvaitsevaisuutta. Musiikki liittyy aina johonkin kansaan, aikaan ja paikkaan. Tämän tiedon avulla esimerkiksi maantieteen, historian ja musiikin opetusta on antoisaa integroida. (Glover & Ward 1998, 159.)

Suomeen muuttaa entistä enemmän ulkomaalaisia. Eniten tulijoita on Venäjältä. Muuton syyt ovat useimmiten kotimaan köyhyys, poliittiset olot, työn tarve tai väkivaltaisuuksien pakeneminen. Vuonna 1990 Suomessa oli ulkomaiden kansalaisia 26 000, mutta 90 000 vuonna 2000. Osa maahanmuuttajista palaa kotimaahansa tilanteen parannuttua, osa taas hakee Suomen kansalaisuutta. (Virrankoski 2001, 999.)

Musiikin mestarit 1-2 alkaa jaksolla yksin, kaksin, yhdessä. Laulut kertovat tutustumisesta, ystävyydestä ja tunteista. Koulun alkaessa varsinkin 1. luokan aloittavilla kuohuvat mielessä monenlaiset tunteet. On paljon uutta ja jännittävää. Jokaisella on jonkinlainen kuva itsestään, joka saattaa koulun alettua muuttua. Tutustutaan uusiin ihmisiin, saadaan uusia ystäviä ja koetaan heidän kanssaan uudenlaisia kokemuksia. Ei ole ihme, että tunteet heittävät volttia. Onneksi musiikin avulla tunteita, sekä positiivisia että negatiivisia, voidaan käsitellä.

”Minä olen hurja ja minä olen rohkea, minä olen kaunis ja ihana. Joskus olen huono ja joskus olen hyvä. Olen sopiva, sillä minä olen minä.” (Minä itse)

Työkalupakki-nimisessä jaksossa on opettavaisia lauluja liittyen eri kouluaineisiin, liikennesääntöihin ja hampaiden hoitoon. Tylysiltäkin muutoin kuulostavat asiat muuttuvat laulun avulla hauskoiksi ja mieleenpainuviksi.

”Ei mopot pärää ilman ärrää, ei olis jännää ilman ännää. Ja ilman puuta ei puhuis pappi, ja ilman hoota kai loppuis happi. Jos oikein käyttää järkeä, on joka kirjain tärkeä. Jos joku aakkosista puuttuis, sana toiseksi jo muuttuis.” (Tärkeät aakkoset)

Myös muissa jaksoissa on paljon opettavaisia lauluja. Sanat liittyvät esimerkiksi väreihin, numeroihin, kuukausiin, vuodenaikoihin ja terveellisiin ruokatottumuksiin.

”Joka ahmii makkaraa ja lihaa, luuta, rasvaa, se laiskistuu, ja kauheaa on, kuinka vatsa kasvaa.”
(Kasvissyöjän laulu)

Eläimistä, saduista, avaruudesta ja eri vuodenajoista on myös omat jaksonsa. Omilta mailta, omilta kyliltä -jakso sisältää suomalaisia kansanlauluja sekä joikuja. Maailma on kylä -jaksossa on muiden maiden kansanlauluja. Jakson Soitto soi lauluissa käsitellään soittimia ja kuuluisia säveltäjiä. Viimeisessä jaksossa on juhlalauluja isänpäivään, itsenäisyyspäivään, joulun, pääsiäiseen, vappuun ja äitienpäivään liittyen. Isän- ja äitienpäivälauluissa on huomioitu myös isovanhemmat.

Musiikin mestarit 3-4 -oppikirjassa on omat jaksonsa juhlalauluille, vuodenajoille, eläimille, musiikkiliikunta- ja bändikappaleille, Suomen ja Euroopan maiden kansanlauluille sekä elokuvista, musikaaleista ja saduista tutuille lauluille.

”Kauan sitten asui maalla pikkupoika villi, Kissankulman kauhuksi häntä kutsuttiin. Lähellä jos jossain alkoi soida palopilli, epäilykset kohdistui heti Eemeliin.” (Kissankulman kauhu – Eemeli)

Juhlalauluissa edellisiin vuosikymmeniin verrattuna uusina on huomioitu syntymäpäivät, enkelinpäivä, kansainvälinen lastenpäivä, halloween, isänpäivä, adventti, Lucian päivä, ystävänpäivä, laskiainen, aprillipäivä ja vappu.

Musiikin mestarit 5-6 -oppikirjan osa-alueet on nimetty osuvasti niitä kuvaavilla otsikoilla: Hyviä fiiliksiä, Omilla juurilla, Matkamuistoja, Radio soi, Aikojen takaa, Let's rock!, Esirippu aukeaa,

Laulun taikaa, Orkesteri vireessä ja Musiikin avaimet. Kirjassa on äänenavauslauluja, moniäänisiä lauluja, kansanlauluja, joikuja, loitsuja, elokuvamusiikkia sekä uusien tähtien (esim. Pikku G ja Hanna Pakarinen) ja vanhojen legendaaristen esiintyjien (esim. Elvis ja Beatles) hittejä.

Lapset tutustuvat musiikkiin jo hyvin varhaisessa iässä median kautta. He kuulevat musiikkia muun muassa radiosta, televisiosta ja internetistä. Sieltä he ammentavat itselleen idoleita, joita he matkivat ja ihannoivat. Kuitenkaan kaikki musiikki ei ole sanoitustensa puolesta lasten korville sopivaa eikä suuri osa musiikkivideoista lasten silmille tarkoitettua. Televisiossa ja radiossa esitetään kuitenkin myös erityisesti lapsille tarkoitettua musiikkiohjelmaa. Vanhempien täytyy vain kontrolloida lastensa median käyttöä. (Sundin 1979, 216-217.)

Viihdemusiikki kiinnostaa lapsia ja nuoria. Se on vallitsevin musiikin laji ja sitä on alettu ajan myötä opettaa myös koulussa. Viihdemusiikin opettaminen kannustaa lapsia harrastamaan bändisoittoa koulun ulkopuolellakin. Musiikin mestarit 5-6 -kirjassa uusia vahvasti esillä olevia musiikin lajeja ovat rap, pop ja rock. Oppikirjassa käytetään paljon slangisananoja, muun muassa fiilis, frendi, tsemppi, jammailu, festari ja musa.

Kirjan juhlalaulut rajoittuvat itsenäisyyspäivään ja joulunu. Vieraiden maiden kansanlaulut on jaoteltu maanosittain. Kirjan laulujen aiheet ovat lähellä nuorten elämää. Sanoissa puhutaan muun muassa bändissä soittamisesta, tanssimisesta, ystävydestä ja rakkaudesta sekä muista tunteista.

”Dam, di dam, kuin oisit jotain vailla, kun sä katsoit mua sillä lailla. Rinnassain nyt hullun lailla hakkaa, peittää koitan sen, mut ei se lakkaa. Etkä taida itsekään sä olla itses, sen mä kyllä nään. Katsees sen nyt mulle paljastaa eikä sanotuksi sitä vain saa.” (Eikä sanotuksi sitä vain saa)

1920-luvulta 2000-luvulle säilyneet laulut

Tutkittavista 1920-luvun ja 2000-luvun musiikin oppikirjoista löytyi 39 samaa laulua. Seuraavassa on luettelo niistä aakkosjärjestyksessä. Laulut, joille on merkitty kaksi eri nimeä, ovat olleet eri aikoina erinimisiä. Ensimmäinen nimi on 2000-luvun kirjasta ja jälkimmäinen 1920-luvun kirjasta. Mielenkiintoista on myös se, että tutkimuksessa mukana olleiden 1920-luvun kirjojen laulujen nimet päättyivät pisteeseen tai joskus huutomerkkiin. Monessa laulussa myös sanat tai melodia ovat muuttuneet osittain. Laulut ovat silti tunnistettavissa samoiksi. Osassa lauluista on myös eri määrä säkeistöjä.

Aa aa Heikki / Kehtolaulu
Arvon mekin ansaitsemme / Laulu Suomessa.
En etsi valtaa, loistoa / Joululaulu.
Hoosianna / Hosianna.
Illan taivas tummenee / Syksylaulu.
Jaakko kulta / Veli Jaakko.
Jouluaatto
Joulupukki
Jouluyö, juhlayö / Jouluyö.
Karjalaisten laulu
Kotomaamme / Kotomaani.
Kun joulu on
Lapsuuden toverille
Leivolle
Leppäkerttu
Lähe nyt kanssa laulamahan / Velikulta veikkoseni
Maa on niin kaunis / Toivioretkellä.
Maamme
Mieleni minun tekevi
No, onkos tullut kesä
Olet maamme armahin / Kansalaislaulu.
On hanget korkeat, nietokset / On hanget korkeat!
Oravan pesä
Pohjolan maa (Du gamla, du fria) / Pohjolanmaa.
Pieni kissanpoikanen / Kissa ja hiiri
Pieni metsälintu / Metsälintu.
Pikku Inkerin laulu tilhille
Rati riti ralla
Sanos, mitä Pohjolaan / Vuoden aikain antimia.
Savolaisen laulu
Soittajapaimen
Sulle sykkää sydämemme (Ja, vi elsker) / Norjan kansallislaulu.
Suojelusenkeli / Enkeli ohjaa

Suomen salossa

Taivas on sininen ja valkoinen / Taivas on sininen.

Tuoll' on mun räiskäle / Tuoll' on mun kultani (sanat muutettu)

Tuuli hiljaa henkäilee / Nyt kevät on!

Vaasan marssi

Varpunen jouluaamuna

1920-luvulta 2000-luvulle tutkittujen musiikin oppikirjojen mukaan parhaiten säilyneitä lauluja ovat joululaulut ja isänmaalliset laulut sekä luontoon ja eläimiin liittyvät laulut. 1920-luvun runsas määrä hengellisiä lauluja on jätetty 2000-luvun kirjoista pois. Tähän vaikuttaa varmastikin se, että nykyään luokissa on moniin eri uskontoihin kuuluvia lapsia, joten hengelliset laulut jäävät pääasiassa uskonnon tunneille. Oppilailla on myös käytössään virsikirjat, jotka sisältävät suuren osan koulussa lauletuista hengellisistä lauluista.

Kirjojen sisällysluetteloissa huomion kiinnittivät vierasperäisillä kirjaimilla alkavat laulut. 2000-luvun kirjoissa niitä on runsaasti, kun taas 1920-luvun kirjoissa ei ollenkaan. 2000-luvun kirjoissa on paljon mm. englanninkielisiä lauluja, jotka vaikuttavat huomattavasti asiaan.

8 TULOKSET

8.1 Sisällöt

Musiikin oppikirjojen sisällöt ovat muuttuneet 1920-luvulta 2000-luvulle. 1920- ja 1940-luvun kirjoista osa etenee aihepiireittäin ja osa sävellajeittain. Sävellajeittain etenevät kirjat on tarkoitettu läpikäytäväksi järjestyksessä helpoista sävellajeista vaikeisiin. 1960-luvun kirjat etenevät aihepiireittäin, mutta kirjojen lopussa on kuitenkin luettelo lauluista myös sävellajeittain. Näin voidaan eri aihepiireistä valita ensin opeteltavaksi helpommissa sävellajeissa olevia lauluja. Kaikissa tutkimuksen kirjoissa, lukuun ottamatta toista 1920-luvun kirjaa, on myös aakkosellinen hakemisto.

1960-luvun jälkeen kirjoja ei ole jaoteltu sävellajeittain, mutta osassa kirjoista sisältö etenee esimerkiksi vuodenaikojen mukaan ja on siten myös tarkoitettu järjestyksessä käytäväksi. Käytännössä kirjoja käydään luultavasti harvemmin sivu sivulta läpi, mutta jaottelu on käytännöllinen tietynlaisia (esimerkiksi tiettyyn vuodenaikaan liittyviä) lauluja etsittäessä.

1980-luvulta tutkittavana oli Koulun musiikki -kirjasarja ja 2000-luvulta Musiikin mestarit sekä Musiikin aika -sarjat. Kaikkiin kirjasarjoihin kuuluu kolme kirjaa: 1.-2. luokille, 3.-4. luokille ja 5.-6. luokille tarkoitettu kirja. 1980-luvun kirjat on jaettu vielä sisällöltään eri luokille. Jokaisen luokan sisältö etenee lukuvuoden mukaan syksystä kevääseen. 1980-luvun 1.-2. luokan kirjan sisällysluettelo on jaettu jopa kuukausien mukaan ja kirjan lopussa on kirjan käyttösuunnitelma koko vuodelle. Myös yksi 2000-luvun kirja (Musiikin aika 1-2) on jaettu eri luokille. Siinä ei ole lainkaan perinteistä sisällysluettelo, vaan kirjan lopussa on musiikkitietoaukeama, joka on jaettu ensimmäisen ja toisen luokan syys- ja kevätlukukausien opetettaviin asioihin.

Muut 2000-luvun kirjat etenevät jaksoittain eri aihepiirien mukaan. Aihepiirien järjestys noudattaa lukuvuoden järjestystä syksystä kevääseen. Joulun- ja juhla laulut sekä eri soitinten harjoituskappaleet ja moniääniset laulut on kuitenkin sijoitettu kirjan loppuun omiksi jaksoikseen.

Musiikin oppikirjat ovat monipuolistuneet 1920-luvulta 2000-luvulle tultaessa. 1920-luvun kirjat sisältävät pääasiassa vain lauluja. Toisessa tutkimuksessa 1920-luvun kirjassa on myös teoriaa, joka sisältää pääasiassa nuottioppia ja äänenmuodostusta. Laulujen yhteydessä on viittauksia numeroituun nuottioppiin. 1940- ja 1960-luvun laulukirjoissa on jo hieman enemmän teoriaa, joka sijoittuu pääasiassa omaksi jaksokseen kirjan alkuun ja/tai loppuun. Teoriaosuuksissa esitellään nuottopin lisäksi jo myös soittimia ja säveltäjiä.

1980- ja 2000-luvun musiikin oppikirjoissa teorialietoa opetetaan laulujen yhteydessä pieninä teorialaatikoina ja sivuina. Teoria on yhdistetty hyvin käytäntöön erilaisten tehtävien avulla. Teoriaa pidetään mielessä pitkin kirjaa kertaussivujen avulla. 2000-luvun 3.-6. luokan kirjoissa on lisäksi teoriaa myös omana jaksokseksi kirjan lopussa.

1980- ja 2000-luvun kirjoissa tutustutaan laajasti soittimiin. Joitakin soittimia opetetaan myös soittamaan itse. 1980-luvun kirjoissa keskitytään erityisesti kanteleen, nokkahuilun, rytmisoittimien ja kosketinsoittimien soiton opetukseen. 2000-luvun kirjoissa opetetaan soittamaan näiden lisäksi myös laatta- ja bändisoittimia sekä valmistamaan itse soittimia. Kirjojen lopussa on ote- ja soitutaulukoita eri soittimille. Kirjoissa tutustutaan myös kuuluisiin säveltäjiin ja heidän teoksiinsa.

2000-luvun kirjoissa on lisäksi äänenavausharjoituksia, äänimaisemia, kehorytmejä, leikkejä, runoja ym. lapsille mukavaa vaihtelua pelkkään laulamiseen ja soittamiseen. Kirjoissa tutustutaan myös joihinkin musiikin eri tyylilajeihin sekä musiikin eri aikakausiin.

1980- ja 2000-luvun kirjoihin kuuluu myös erilaisia oheismateriaaleja, esimerkiksi opettajanoppaat sekä laulu-, kuuntelu- ja musiikkiliikuntaäänitteitä. Kuitenkin myös oppilaan kirjoissa annetaan vinkkejä opetukseen. Kaikkien vuosikymmenien kirjoissa oli sekä yksi- että kaksiaänisiä lauluja. Joissakin kirjoissa oli myös kolmi- ja neliaänisiä lauluja.

Muun sisällön ohella myös laulujen määrä musiikin oppikirjoissa on muuttunut 1920-luvulta 2000-luvulle. Tutkituissa musiikin oppikirjoissa lauluja on 1920-luvulla 220 ja 262, 1940-luvulla 377 ja 345, 1960-luvulla 401 ja 374, 1980-luvulla 435 (134+185+116) sekä 2000-luvulla 659 (183+249+227) ja 536 (155+240+141).

TAULUKKO 1. Laulujen määrä musiikin oppikirjoissa 1920-luvulta 2000-luvulle

vuosikymmen	laulujen määrä
1920-luku	220, 262
1940-luku	377, 345
1960-luku	401, 374
1980-luku	435 (134+185+116)
2000-luku	659 (183+249+227), 536 (155+240+141)

1980- ja 2000-lukujen määrät ovat koko kirjasarjan laulujen määriä (suluissa yksittäisten kirjojen laulujen määrät). Tämä siksi, että suurin osa tätä aikaisemmista laulukirjoista on tarkoitettu koko koulun käytettäväksi. 1980- ja 2000-lukujen kirjat ovat puolestaan osa kirjasarjaa, jotka jakaantuvat kolmeen eri kirjaan (luokille 1-2, 3-4 ja 5-6). Näin ollen laulujen määrä musiikin oppikirjoissa on noussut 1920-luvulta 2000-luvulle. Yhtä oppikirjaa kohden ajateltuna laulujen määrä on noussut 1960-luvulle saakka ja vähentynyt runsaasti 1980- ja 2000-luvuille.

Yhteenvedo

1920- ja 1940-lukujen laulukirjat etenevät joko aihepiirien tai sävellajien mukaan. 1960-luvun laulukirjat etenevät aihepiireittäin, mutta niiden sisällysluetteloissa otetaan huomioon myös laulujen sävellajit. 1980- ja 2000-lukujen musiikin oppikirjojen sisältö etenee vuodenaikojen noudattelevien aihepiirien mukaan. 2000-luvun kirjoissa on selkeä värikoodattu jaksotus. Vuodenaikajärjestyksestä poiketen joulu- ja juhla laulut, moniääniset laulut sekä soitinten harjoituskappaleet ovat kirjojen lopussa.

Kirjojen sisällön ja jopa nimien perusteella voidaan 1960-luvulle saakka puhua laulukirjoista ja siitä eteenpäin musiikin oppikirjoista. 1920-luvulta 1960-luvulle tutkittujen kirjojen nimet viittaavat laulamiseen: Mitä me laulaisimme, Valistuksen laulukirja, Kansakoulun laulukirja, Nuorten laulukirja, Koulun laulukirja tai pelkkä Laulukirja. 1980- ja 2000-luvun kirjat puolestaan kertovat jo nimensä puolesta musiikista yleensä: Koulun musiikki, Musiikin aika ja Musiikin mestarit.

Kirjojen sisällöstä näemme sen, minkä jo nimetkin kertovat: 1920-1960 -lukujen oppikirjat sisältävät pääasiassa lauluja ja sen lisäksi teoriaosuuden. 1980-2000 -lukujen oppikirjat ohjaavat kokonaisvaltaisempaan musiikin opiskeluun. Kirjoissa on laulujen ja teorian lisäksi monipuolista soitinten opiskelua (tutustumista, soittamista ja jopa rakentelua). 2000-luvun kirjat ovat sisällöltään monipuolisimpia. Niissä ajatellaan kirjan käyttäjää, lasta. Ne ovat sadunomaisia ja sisältävät opettavaisia leikkejä.

Teorian määrää kirjoissa on vaikea mitata, kun se esitetään pieninä osina ympäri kirjoja. Sitä ei siis välttämättä ole uusissa kirjoissa aina automaattisesti enemmän, mutta se on monipuolisempaa. Samalla, kun musiikin oppikirjat ovat tulleet sisällöltään rikkaammiksi, myös laulujen määrä on noussut. 1980- ja 2000-luvuilla koko kirjasarjan laulut tosin on laskettu yhteen käsittääkseen kaikki vuosiluokille 1-6 tarkoitetut laulut.

8.2 *Ulkoasu*

1920-luvun laulukirjat ovat vaatimattomia ulkoasultaan. Niissä ei ole kuvia lainkaan. Osassa 1940- ja 1960-luvun kirjoista on teoriaosassa mustavalkoisia kuvia muun muassa soittimista ja säveltäjistä. 1960-luvulla myös laulujen yhteydessä alkaa olla hieman kuvitusta. Kuvien aiheet liittyvät laulujen aiheisiin ja sen myötä lapsiin ja eläimiin. Väritys on kuitenkin vielä niukkaa.

1980-luvulla musiikin oppikirjojen kuvitus lisääntyy huomattavasti. Kuvat ovat joko mustavalkoisia tai värikkäitä. Lisäksi on myös runsaasti valokuvia. Kuvia on monen kokoisia ja niiden aiheet käsittelevät ihmisten, eläinten ja soittimien lisäksi enkeleitä, luontoa, mielikuvitusmaailmaa, kansainvälisiä aiheita ja kuuluisia taideteoksia. Värejä ja erilaisia fontteja on alettu käyttää tehokeinoina teksteissä.

2000-luvulla kuvien aihemaailma ja väritys ovat monipuolistuneet entisestään. Kuvituksessa uutta ovat muun muassa liikennemerkkit, vaakunat ja liput sekä lastenkirjoihin ja -ohjelmiin, elokuvaan, bändeihin ja ihastumiseen liittyvät aiheet. Uutta ovat myös sarjakuvat. Kuvista loistaa iloisuus ja satumaisuus. Kuvituksessa on huomioitu hyvin kirjan käyttäjien ikä. Värejä on alettu käyttää myös tärkeiden tietolaatikoiden ja kokonaisten sivujen taustana.

Laulukirjojen kannet ovat 1920- ja 1940-lukujen kirjoissa maanläheisiä väritykseltään (ruskeita tai vihertäviä). Toisessa 1940-luvun kirjan kannessa on värillinen kuva kuorosta. 1960-lukujen

kirjojen kansien värit ovat kirkkaampia kuin aikaisemmin. Molempien kansien kuvituksessa on lintuaihe. 1980- ja 2000-lukujen musiikin oppikirjojen kannet ovat värikkäitä ja kuvitettu lasten mielikuvitusmaailmaa ajatellen.

Musiikin oppikirjojen koko (korkeuden mukaan mitattuna) ja sivumäärä ovat molemmat kasvaneet 1920-luvulta 2000-luvulle. Tutkittujen 1920-luvun kirjojen korkeudet ovat 16cm ja 18cm, 1940-luvun 16,5cm ja 20,5cm, 1960-luvun 19cm ja 20cm, 1980-luvun kaikkien kolmen kirjan 23,5cm ja 2000-luvun Musiikin aika -sarjan kirjojen 23cm-24cm ja Musiikin mestarit -sarjan 25cm-28cm. Kirjojen sivumäärät puolestaan ovat 1920-luvulla 196 ja 302, 1940-luvulla 484 ja 370, 1960-luvulla 453 ja 420, 1980-luvulla 674 (207+244+223) ja 2000-luvulla 834 (247+287+300) ja 792 (224+288+280). 1980- ja 2000-luvun kirjojen sivumäärät ovat koko kirjasarjan sivumääriä. Suluissa on eritelty sarjan eri kirjojen sivumäärät. Perusteet kirjasarjan kirjojen yhdistämiseen ovat samat kuin kirjojen laulujen määrän laskemisessa. (ks.8.1)

TAULUKKO 2. Musiikin oppikirjojen koko ja sivumäärä 1920-luvulta 2000-luvulle

vuosikymmen	kirjan koko (korkeus)	sivumäärä
1920-luku	16cm, 18cm	196, 302
1940-luku	16,5cm, 20,5cm	484, 370
1960-luku	19cm, 20cm	453, 420
1980-luku	23,5cm	674 (207+244+223)
2000-luku	23cm-28cm	834 (247+287+300) 792 (224+288+280)

Yhteenveto

Musiikin oppikirjojen ulkoasu on muuttunut 1920-luvun täysin kuvattomista ja värittömistä kirjoista 2000-luvun runsaasti mielikuvituksella kuvitettuihin eloisiin ja värikkäisiin kirjoihin. Kirjojen kuvitusten aiheet alkoivat 1940-luvulla vain teoriaosaan liittyvistä musta-valkoisista soitinten ja säveltäjien kuvista. 1960-luvulla aiheet liittyivät jo myös lauluihin ja esiintyivät niiden yhteydessä. Laulujen aiheiden monipuolistumisen myötä 1980- ja 2000-lukujen kirjoissa myös

kuvituksen aiheet monipuolistuivat. Värejä alettiin käyttää myös tehosteena teksteissä sekä sivujen ja laatikoiden taustoina.

Musiikin oppikirjojen koko on kasvanut 1920-luvulta 2000-luvulle 16 senttimetrinä 28 senttimetriin, eli suurimmillaan 12cm. Kirjojen sivumäärä puolestaan on kasvanut 196:sta 834:ään, eli suurimmillaan 683 sivua laskettaessa 1980- ja 2000-lukujen kokonaisten kirjasarjojen sivut yhteen.

8.3 Laulujen aihepiirit

1920-2000 -luvuilla on laulettu ihmisistä, eläimistä, luonnosta, vuodenaajoista, kodista, koulusta, työstä, juhlista, uskonnosta, isänmaasta ja vieraista maista. Eri aikoina on kuitenkin painotettu enemmän tiettyjä aihepiirejä. Ajan myötä on tullut vanhojen lisäksi myös uusia aihepiirejä ja joitakin vanhoja on jäänyt pois. 1920-luvulta 2000-luvulle musiikin oppikirjoissa säilyneistä lauluista suurin osa on aihepiiriltään joululauluja, isänmaallisia lauluja sekä luonnosta ja eläimistä kertovia lauluja. Tutkituista 1920- ja 2000-luvun kirjoista löytyi 39 samaa laulua. Osassa lauluista ovat nimi, sanat tai säkeistöjen määrä jotenkin muuttuneet, mutta ne ovat kuitenkin tunnistettavissa samaksi lauluksi.

1920-luvun laulukirjojen aihepiireistä yleisimmät ovat uskonto, isämaa, luonto, eläimet ja työ. Tyypillistä tuon ajan lauluissa on surullisuus ja synkkyys. Laulut ovat vahvasti isänmaallisia, uskonnollisia ja opettavaisia. Lauluissa näkyy vankka kodin ja perheen, varsinkin äidin arvostus. Myös ajan ammatit (maanviljelijä, suutari, leipuri, nokikolari, paimen, kalastaja, puuseppä jne.) näkyvät työn lauluissa. Eläinlauluissa aiheina ovat kotieläimet, tärkeimpänä hevonen.

1940-luvun laulukirjoissa yleisimpinä aihepiireinä ovat 1920-luvulta säilyneet uskonto, isänmaa ja luonto, mutta lisäksi on paljon elämästä kertovia lauluja, marssilauluja ja lepohetken lauluja. Sotien myötä marssilaulut ovat tulleet tutuiksi ja päätyneet laulukirjoihinkin. Lisäksi elämää arvostetaan entistä enemmän. Työn ohella kiinnitetään huomiota myös levon tarpeeseen ja siitä myös lauletaan. Lepohetken laulut sisältävät runsaasti muun muassa kehtolauluja. Uutta kirjoissa ovat leikkiohjelmisto ja laulusikermät.

1960-luvun laulukirjoissa isänmaalliset ja luonnosta kertovat laulut ovat säilyttäneet suuren suosionsa edellisiltä vuosikymmeniltä. Isänmaalliset laulut sisältävät muun muassa juhla- ja

maakuntalauluja sekä historiallisia ja uusia marsseja ja lauluja. Kirjoissa on myös aikaisempaa enemmän vieraiden maiden lauluja: kansallislauluja, heimokansainlauluja sekä latinalaisia lauluja. Laulujen sanoitukset ovat useissa näistä lauluissa myös alkuperäisellä kielellään. Uutena omana ryhmänään ovat raittiuslaulut, joiden vankka sanoma on taistelu viinanjuonnin syntiä vastaan.

Tutkitut 1980-luvun musiikin oppikirjat ovat osa kirjasarjaa, joten yleisimmät aihepiirit painottuvat luokka-astekohtaisesti. 1.-2. luokan kirjassa yleisimpiä ovat leikkilaulut. Leikkiä ja liikuntaa korostetaan koko kirjassa. Hengellisiä ja isänmaallisia lauluja on vain vähän. 3.-4. luokan kirjassa puolestaan ovat erityisen hyvin edustettuina hengelliset, isänmaalliset sekä joululaulut. Maakuntalaulut ovat tärkeä osa isänmaallisia lauluja. 5.-6. luokan kirjassa näkyy selkeästi kansainvälisyys. Kirjassa on runsaasti eri maiden kansan- ja kansallislauluja. Sanoituksia on myös kyseisten maiden kielillä. Kirjassa on myös englanninkielisiä negrospirituaaleja. Uusia laulujen aihepiirejä edellisiin vuosikymmeneihin verrattuna ovat aikakäsitteet, terveys ja turvallisuus sekä liikenne. Musiikin tyylilajeina tuodaan esille kupletti ja joiku.

2000-luvun musiikin oppikirjoissa laulujen aihepiirit ovat monipuolisempia kuin aikaisemmin. Opettavaisia aihepiirejä ovat muun muassa kouluaineet, avaruus, liikenne, hampaat, värit, numerot, kuukaudet, vuodenajat ja ruokailutottumukset. Lauluissa tulee esille nykyajan synkkiäkin asioita, kuten luonnon tuhoutuminen, saasteet ja eläinten sukupuuttoon kuoleminen. Lapsia opetetaan vastuullisuuteen muun muassa kierrätyksestä kertovassa laulussa. Lauluissa puhutaan lapsia ja nuoria kiinnostavista asioista, kuten soittamista, bändissä soittamisesta, tanssimisesta jne. Tunteet ovat laulujen aiheissa myös esillä. Lauletaan ystävydestä, tutustumisesta ja rakastumisesta.

Kansainvälisiä lauluja on runsaasti. Kansainvälisyys näkyy selvästi laulujen aiheissa, nimissä ja sanoituksissa. Kirjoissa esiintyy paljon musiikin eri tyylejä (polkka, jenkka, blues, rock, pop ja rap). Erityisen vahvasti esillä ovat pop, rock ja rap. Näiden myötä kirjoissa onkin suurten idoleitten (uusien ja vanhojen), kuten Hanna Pakarisen, Pikku G:n, Beatlesin ja Elviksen esittämiä kappaleita. Kirjoissa on myös lauluja tutuista elokuvista, musikaaleista ja saduista. Monien laulujen ohessa oppilaita ohjataan musiikkiliikuntaan ja bändisoittoon. Lauluissa esiintyy useita slangisanoja, joita on joidenkin laulujen kohdalla myös ”suomennettu”. Perinteisten juhlalaulujen lisäksi uusina aiheina ovat syntymäpäivä, enkelinpäivä, kansainvälinen lastenpäivä, halloween, isänpäivä, Lucian päivä, ystävänpäivä, laskiainen, aprillipäivä ja vappu. Hengellisiä lauluja on kirjoissa aikaisempaa vähemmän.

Yhteenveto

Laulujen aihepiirien ja sanoituksien täytyy olla lähellä lasten elämyspiiriä, koska juuri ne lauluissa ovat lapsille merkittäviä. On tutkittu, että vain 75 % 6-vuotiaista lapsista tunnistaa tutun laulun soitettuna. Sanat ovat lauluissa tärkeitä. (Linnankivi ym. 1988, 16.) 1920-2000 -luvuilla tärkeitä laulujen aihepiirejä ovat olleet ihmiset, eläimet, luonto, vuodenaajat, koti, koulu, työ, juhlat, uskonto, isänmaa ja vieraat maat. Näistä aihepiireistä on laulettu kaikissa tutkituissa musiikin oppikirjoissa. 1920-luvulta ovat parhaiten säilyneet 2000-luvulle joulun, isänmaan, luontoon ja eläimiin liittyvät laulut.

1920-1960 -lukujen musiikin oppikirjoissa on paljon isämaallisia ja luontoon liittyviä lauluja. 1920-luvun kirjojen muita tärkeitä aihepiirejä ovat uskonto, eläimet ja työ sekä 1940-luvun uskonto, elämä, marssilaulut ja lepohetken laulut. Uutena 1940-luvun kirjoissa ovat leikit ja laulusikermät, 1960-luvun kirjoissa puolestaan raittiuslaulut. Vieraiden maiden lauluja on 1960-luvun kirjoissa runsaasti.

1980- ja 2000-luvun kirjoissa kansainväliset aiheet lisääntyvät. 1980-luvun kirjoissa 5.-6. luokan oppilaat perehtyvät aihepiireistä eniten vieraisiin maihin, 3.-4. luokan oppilaat hengellisiin, isämaallisiin ja joululauluihin sekä 1.-2. luokan oppilaat leikkilauluihin. Uusia aihepiirejä ovat aikakäsitteet, terveys, turvallisuus ja liikenne. 2000-luvun aihepiirit ovat monipuolisia, opettavaisia, lapsia kiinnostavia ja hauskoja. 1920-luvun vakavista, surullisista ja synkistä lauluista on vähitellen siirrytty 2000-luvun iloiseen, satumaiseen, liikunnalliseen ja leikinomaiseen lauluun.

9 POHDINTA

9.1 Tutkimustulosten pohdinta

Tutkimuksen tarkoituksena oli laadullisen sisällönanalyysin avulla selvittää musiikin oppikirjoissa tapahtunutta muutosta 1920-luvulta 2000-luvulle. Muutosta tutkittiin oppikirjojen sisällön, ulkoasun ja laulujen aihepiirien näkökulmasta. Aineistona oli yhteensä viisitoista kansakoulussa ja peruskoulun alakoulussa käytettyä musiikin oppikirjaa 1920-, 1940-, 1960-, 1980- ja 2000-luvuilta.

Tutkimuksessa kävi ilmi, että oppikirjat ovat muuttuneet 1920-luvulta 2000-luvulle tultaessa sisällöltään laulupainotteisista monipuolisemmiksi. Mukaan on tullut yhä enemmän monenlaista tekemistä, muun muassa soitinopetusta, leikkiä ja liikuntaa. Silti laulujen määrä kirjoissa on samalla noussut. Myös teorian opetus on monipuolistunut. Oppiaineen nimi on ollut kansakoulun ajan laulu. Peruskoulun myötä se muuttui musiikiksi. Myös kirjojen nimistä huomaa muutoksen laulusta kokonaisvaltaisempaan musiikkiin. Kirjojen sisällön etenemisjärjestyksessä sävellajeittain järjestely on jäänyt pois ja on siirrytty vuodenaikojen mukaan eteneviin kirjoihin.

Oppikirjojen ulkoasu on muuttunut 1920-luvun pienistä, kuvattomista ja värittömistä kirjoista 2000-luvun kooltaan suurempiin, värikkäisiin ja monipuolisesti kuvitettuihin kirjoihin. Kirjat ovat kasvaneet myös sivumäärältään. Laulujen aihepiirit taas ovat muuttuneet 1920-luvun pääasiassa isänmaallisista, hengellisistä ja luontoon liittyvistä lauluista 2000-luvun monipuolisempiin, kansainvälisempiin ja leikinomaisempiin lauluihin. Painopiste on siirtynyt vähitellen kansanlauluista rock-, pop- ja rap-musiikkiin. Vakavasta musiikista on siirrytty siis pikkuhiljaa koko ajan enemmän kohti viihdemusiikkia. Parhaiten ajan saatossa oppikirjoissa säilyneitä lauluja ovat joululaulut sekä isänmaahan, luontoon ja eläimiin liittyvät laulut.

Suurin muutos musiikin oppikirjoissa on tutkimuksen mukaan tapahtunut 1960- ja 1980-lukujen välissä. Tähän on varmasti suuresti vaikuttanut peruskoulun tulo 1970-luvulla. Peruskoulun

opetussuunnitelmien myötä alkoi varmastikin suurin oppikirjojen uudistustyö. 1920-luvun musiikin oppikirjojen heikkous oli yksipuolisuus ja vakavuus. Vahvuutena olivat perinteikkäät kansanlaulut ja vahvat aatteet, kuten suuri isänmaallisuuden vaaliminen, jota ei enää nykyään näe lasten niin paljoa arvostavan. Heillä kun ei ole ollut pelkoa oman kotimaansa puolesta. 2000-luvun musiikin oppikirjojen heikkoutena voi välillä olla sekavuus, kun niissä on niin paljon asioita. Toisaalta kirjojen vahvuutena on nimenomaan niiden monipuolisuus. Kirjat ovat lasten silmälle tehtyjä. Niiden laulut ovat iloisia ja kuvitus värikästä ja satumaista.

Tutkimuksessa on nyt esitelty mistä ollaan tulossa musiikin oppikirjojen suhteen sekä tämänhetkinen tilanne, mutta minne ollaan matkalla? Millainen muutos olisi vielä hyväksi vai tarvitaanko sitä enää? Musiikin opetuksen tulisi olla ajankohtaista. Yhteiskunta muuttuu ja vaatimukset sen mukana. Musiikin opetussuunnitelmaa ja oppimateriaaleja sekä näiden myötä opetusta muokataan ajan tarpeita vaativiksi. On ymmärrettävää, että näin ollen myös uusia oppikirjoja tarvitaan. Musiikin vanhoja oppikirjoja tutkiessa löytyy paljon hyvää ja käyttökelpoista myös tänä päivänä, mutta myös korjattava löytyy.

Tulevien oppikirjojen tekijöiden kannattaisi huomioida sekä uusien että vanhojen oppikirjojen vahvuudet ja hyödyntää niitä. Kirjoissa voitaisiin esitellä esimerkiksi lisää soittimia ja niiden soittotapoja. Varsinkin bändisoitinopetus on nykypäivää ja oppilaiden taholta kaivattua. Tämä kannustaisi monia varmasti myös oman musiikkiharrastuksen aloittamiseen. Eri asia on, pystyvätkö kaikki opettajat vastaamaan uudistuviin tarpeisiin. Tämä vaatii varsinkin vanhemmalta opettajasukupolvelta tietojen päivittämistä. Kaikkea ei kuitenkaan ole hyväksi koko ajan vain uudistaa. Pitäisi muistaa kunnioittaa myös vanhaa ja hyvää. Oppikirjoissa esimerkiksi mukana täytyy olla myös vanhoja tuttuja lauluja ja kunnioittaa perinteitä uudistusten ohella.

Kouluhallituksen (1971, 1) musiikin POPS-oppaassa kehoitetaan laajentamaan 1970-luvulle asti pääasiassa isänmaallisia lauluja, virsiä ja kotimaisia kansanlauluja käsittävää lauluohjelmistoa ajankohtaisemmaksi kaikki (sekä uudet että vanhat) musiikin tyyliä huomioiden. Suuria muutoksia musiikissa on tapahtunutkin. Musiikin tyylien mukana myös laulujen aiheet monipuolistuvat koko ajan ja oppikirjojen tekijät pyrkivät pysymään muutoksen mukana.

2000-lukua kohden oppimateriaalit ovat koko ajan monipuolistuneet. Opettajien ja oppilaiden käytössä ovat uudet kirjat ja mitä hienoimmat välineet monenlaisia musisointia varten. Tämä ei kuitenkaan ole totta kaikissa kouluissa. Monilla kunnilla ei ole varaa uusimpiin hienouksiin tai

edes kunnan soittimiin. Tarkoittaako se huonompaa opetusta tai kenties tylsempiä tunteja? Ei välttämättä. Opettaja saa paljon aikaan pelkästään hyvällä mielikuvituksella.

Jokaisella on käytössään ainakin yksi instrumentti – oma ääni. Tämän lisäksi kehorytmejä voi käyttää kuka vain, missä ja milloin vain. Monenlaista ääntä saadaan aikaiseksi myös sellaisista esineistä, jotka eivät varsinaisesti ole tarkoitettu soittamiseen. Esimerkiksi rummuttamiseen lapset keksivät itsekkin tarpeelliset välineet mistä vain. Ihmisääni ja lyömäsoittimet ovatkin varhaisimpia äänen tuottamisen instrumentteja. (Schwanitz 2003, 333.)

Tutkimustulokset ovat hyvin tuoreita, koska aineisto käsittää jo myös 2000-luvun. Tutkimuksesta on hyötyä niin tutkijalle itselleen tulevana luokanopettajana kuin kaikille muillekin lasten ja musiikin parissa työskenteleville. Tutkimus auttaa sopivan musiikin oppikirjan tai oppimateriaalin valinnassa esimerkiksi koulussa tai päivähoitossa avaamalla silmät kiinnittämään huomiota monipuolisemmin erilaisiin asioihin. Kirjoja tarkemmin tarkastelemalla niitä pystyy hyödyntämään paremmin. Vanhoja kirjoja ei kannata heittää pois, vaan käyttää niistä kaikki tarpeellinen uusien kirjojen ohella. Näin saadaan kirjat monipuoliseen käyttöön ja niistä kaikki hyöty irti.

Tutkimus on toteutettu ajallisesti noin kahden vuoden aikana. Tutkimusaiheen ideointi lähti liikkeelle keväällä 2006 musiikin sivuainetta suorittaessani. Aloitin silloin aiheeseen perehtymisen tarkastelemalla musiikin opetussuunnitelmia. Siitä kiinnostus laajeni musiikin oppikirjoihin, joita aloinkin vähitellen kerätä ja päädyin sitten tarkemmin tutkimaan.

Aihetta oli antoisa tutkia ja jatkotutkimusaiheita voisivatkin olla esimerkiksi musiikin oppikirjojen opettajanoppaat ja tutkimuksen ulkopuolelle jääneet vuosikymmenet. Toisaalta puuttuvia vuosikymmeniä ei ole tarpeen tutkia, koska peräkkäisten vuosikymmenien musiikin oppikirjojen erot ovat melko pieniä. Pidemmällä aikavälillä tutkimustulokset näkyvät selvemmin. Opettajanoppaita musiikin oppikirjoihin en puolestaan ole ainakaan löytänyt kuin 1970-luvulta eteenpäin, joten ajallisesti kovin pitkälle niitä ei voi vielä tutkia. Tutkimusta voisi laajentaa myös koskemaan yläkoulua ja pohtia laulun- ja teorianopetuksen jatkumoa alakoulusta yläkouluun. Eri ikäluokkien haastattelututkimus olisi myös kiehtova aihe. Sen avulla voisi kerätä eri-ikäisten muistoja musiikin tunteista ja oppimateriaaleista sekä niiden käytöstä. Musiikin oppikirjoissa kiinnostaa myös se kummalle sukupuolelle suunnattuja asioita kirjoissa on enemmän vai ovatko kirjat sukupuolineutraaleja.

9.2 Tutkimuksen luotettavuuden pohdinta

Tutkimuksen luotettavuutta tarkastellaan yleensä validiteetin ja reliabiliteetin käsitteillä. Validiteetti tarkoittaa sitä, että tutkimuksessa tutkitaan sitä mitä on luvattukin. Reliabiliteetti tarkoittaa tulosten toistettavuutta. Näiden käsitteiden käyttöä on kuitenkin kritisoitu laadullisessa tutkimuksessa, koska ne ovat käyttökelpoisempia määrällisessä tutkimuksessa. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2005, 216-217; Tuomi & Sarajärvi 2002, 133.) Tässä tutkimuksessa validiteetti toteutuu, sillä asetettuihin tutkimuskysymyksiin on haettu vastauksia. Reliabiliteettia on vaikeampi arvioida, koska laadullisessa tutkimuksessa tutkija itse vaikuttaa aina enemmän tutkimukseen kuin määrällisessä tutkimuksessa. Kuitenkin, jos joku toistaisi tämän tutkimuksen samalla aineistolla ja etsisi vastauksia samoihin kysymyksiin, tuloksen vastaisivat varmastikin toisiaan.

Tutkimuksen luotettavuuteen vaikuttavat muun muassa tutkimuksessa käytetyt lähteet. Lähteitä on useita ja ne ovat luotettavilta tahoilta. Myös kansainvälisiä lähteitä on käytetty, vaikka tutkimus käsittelee Suomen peruskoulun oppikirjoja. Aikaisemmista tutkimuksista on esitelty pääkohdat. Kieliasun toteutuksessa on pyritty selkeyteen ja ymmärrettävyyteen. Tutkimuskohde, tutkimuksen eteneminen ja tutkimusmenetelmät on myös esitelty selvästi. Aineisto on kattava. Se käsittää laajan vertailualueen: viisi vuosikymmentä 1920-luvulta 2000-luvulle. Aineisto on kuvailtu tarkasti. Analyysi sisältää myös havainnollistavia esimerkkejä suoraan aineistosta, muun muassa eri vuosikymmenten kirjojen kuvia ja laulujen sanoja. Tulokset on raportoitu selkeästi. Tutkija itse on puolueeton eri oppikirjojen tarkastelijaksi.

LÄHTEET

Analysoidut oppikirjat

1920-luku

Karttunen, H. (toim.) 1927. Mitä me laulaisimme? Alakansakoulun laulukirja. Porvoo: WSOY.

Vainio, J.N. (toim.) 1929. Valistuksen laulukirja. 19. painos. Helsinki: Valistus.

1940-luku

Halme, P. & Paavola, V. 1940. Kansakoulun laulukirja. 10. painos. Porvoo: WSOY.

Siukonen, W. 1948. Nuorten laulukirja ja koululaisen musiikkitieto. 3. uusittu painos. Helsinki: Otava.

1960-luku

Parviainen, L. (toim.) 1961. Koulun laulukirja. 17. painos. Porvoo: WSOY.

Pesonen, O. 1963. Laulukirja. 25. painos. Helsinki: Valistus.

1980-luku

Heino, T., Johansson, T. & Sikander, J. 1986. Koulun musiikki 3-4. Helsinki: Otava.

Helasvuo, P., Laitinen, M. & Vilén, M. 1984. Koulun musiikki 1-2. Helsinki: Otava.

Mikkola, V-H. & Sikander, J. 1988. Koulun musiikki 5-6. Helsinki: Otava.

2000-luku

Alho, L.-M., Harinen, H. & Perkiö, S. 2003. Musiikin aika 1-2. Helsinki: WSOY.

Haapaniemi, J., Kivelä, E., Mali, M. & Romppanen, V. 2007. Musiikin mestarit 3-4. Helsinki: Otava.

Kaisto, L., Muhonen, S. & Peltola, S. 2005. Musiikin mestarit 1-2. Helsinki: Otava.

Kerola, P., Perkiö, S. & Salovaara, I. 2003. Musiikin aika 5-6. Helsinki: WSOY.

Linnankivi, M., Perkiö, S. & Salovaara, I. 2003. Musiikin aika 3-4. Helsinki: WSOY.

Mali, M., Puhakka, T., Rantaruikka, T. & Sainomaa, K. 2006. Musiikin mestarit 5-6. Helsinki: Otava.

Lähteet

Ahonen, K. 2004. Johdatus musiikin oppimiseen. Helsinki: Finn Lectura Ab.

Alasuutari, P. 2001. Laadullinen tutkimus. Tampere: Vastapaino.

Anttila, M. & Juvonen, A. 2002. Kohti kolmannen vuosituhaten musiikkikasvatusta. Joensuu: University Press Oy.

Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Glover, J. & Ward, S. 1998. Co-ordinating Music in the Primary School. Julkaisussa Glover, J. & Ward, S. (toim.) Teaching Music in the Primary School. London & New York: Cassell.

Glover, J. & Ward, S. 1998. Planning for Music in the Primary Curriculum. Julkaisussa Glover, J. & Ward, S. (toim.) Teaching Music in the Primary School. London & New York: Cassell.

Grönfors, M. 1982. Kvalitatiiviset kenttätymenetelmät. Juva: WSOY.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2005. Tutki ja kirjoita. Helsinki: Tammi.

Järvinen, N. & Rusanen, K. 2004. ”Koska meitä käsketään mielessämme pitämään”: tutkimus laulujen sisällöistä peruskoulun alkuopetuksen musiikin oppikirjoissa. Turun yliopisto. Rauman opettajakoulutuslaitos. Kasvatustieteiden tiedekunta. Pro gradu -tutkielma.

Kangas, J. 1992. Ala-asteen 5.-6. luokan musiikinoppikirjojen sisällön erittelyä peruskoulun opetussuunnitelmassa musiikille asetettujen tavoitteiden näkökulmasta. Jyväskylän yliopisto. Chydenius-Instituutti. Luokanopettajakoulutus. Pro gradu -tutkielma.

Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö I. Komiteamietintö N:o 10. 1946. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II. Varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelma. 1952. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.

- Kekkonen, R. 1991.** Kansanmusiikki peruskoulun musiikin oppikirjoissa 1979-1985. Helsinki: Sibelius-Akatemia. Musiikkikasvatuksen osasto. Tutkielma.
- Kettunen, I. 1990.** Kevyt musiikki peruskoulun musiikin oppikirjoissa vuosina 1969-1989. Helsinki: Sibelius-Akatemia. Musiikkikasvatuksen osasto. Tutkielma.
- Kouluhallitus 1971.** Musiikki. POPS-70. Opas 11. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Kouluhallitus 1987.** Peruskoulun opetuksen opas: Alkuopetus. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Kouluhallitus 1987.** Peruskoulun opetuksen opas: Kodin ja koulun yhteistyö taito- ja taidekasvatuksessa. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Kuivanen, K. & Malkavaara-Autio, S. 1986.** Koululaulukirjojen lauluvalikoimien muutoksista vuosina 1925-1977. Helsingin yliopisto. Kasvatustieteiden osasto. Opettajankoulutuslaitos. Pro gradu - tutkielma.
- Lehtinen, E., Kinnunen, R., Vauras, M., Salonen, P., Olkinuora, E. & Poskiparta, E. 1989.** Oppimiskäsitys koulun kehittämisessä. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Lindström, A. 2001.** Tie oppivelvollisuuden säätämiseen. Suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtuneita muutoksia vuosien 1866, 1898 ja 1921 kansakoulun kehittämisen taustana. Julkaisussa Koko kansan koulu – 80 vuotta oppivelvollisuutta. Suomen Kouluhistoriallinen Seura, Opetushallitus. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.
- Linnankivi, M., Tenkku, L. & Urho, E. 1988.** Musiikin didaktiikka. Juva: WSOY.
- Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma. Komiteamietintö. 1925.** Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Mikkilä-Erdmann, M., Olkinuora, E. & Mattila, E. 1999.** Muuttuneet käsitykset oppimisesta ja opettamisesta – haaste oppikirjoille. Kasvatus 30 (5), 436-449.
- Pajamo, R. 1999.** Lehti puusta variseepi. Suomalainen koululauluperinne. Porvoo: WSOY.
- Peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II. Oppiaineiden opetussuunnitelmat. Komiteamietintö A 5. 1970.** Helsinki 1976: Valtion painatuskeskus.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985.** Kouluhallitus. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994.** Opetushallitus. Helsinki: Painatuskeskus.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004.** Opetushallitus. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

- Ruokonen, I. 2001.** Äänimaisemia ja ilmaisun iloa musiikin kielellä. Julkaisussa Karppinen, S., Puurula, A. & Ruokonen, I. Taiteen ja leikin lumous. 4-8-vuotiaiden lasten taito- ja taidekasvatus. Helsinki: Finn Lektura.
- Ruokonen, I. & Grönholm, M. 2005.** Musiikkikasvatus perusopetuksessa ja musiikkiluokilla – kasvamista musiikkiin ja musiikin avulla. Julkaisussa Karppinen, S., Ruokonen, I. & Uusikylä, K. Taidon ja taiteen luova voima. Kirjoituksia 9-12-vuotiaiden lasten taito- ja taidekasvatuksesta. Helsinki: Finn Lektura.
- Salo, A. 1935.** Alakansakoulun opetussuunnitelma kokonaisopetusperiaatteen mukaan. Helsinki: Otava.
- Schwanitz, D. 2003.** Sivistyksen käsikirja. Kaikki, mikä tulee tietää. Jyväskylä: Gummerus.
- Sundin, B. 1979.** Barnets musikaliska värld. Stockholm: Liber Tryck.
- Swanwick, K. 1992.** A basis for music education. London Routledge.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2002.** Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Uusikylä, K. & Atjonen, P. 1999.** Didaktiikan perusteet. Helsinki: WSOY.
- Vahtola, J. 2003.** Suomen historia. Jääkaudesta Euroopan unioniin. Helsinki: Otava.
- Viitasaari, J. 1985.** Kiertokoulusta peruskouluun. Kuortaneen koulutoimen 100-vuotistaival. Jyväskylä: Gummerus.
- Virrankoski, P. 2001.** Suomen historia 2. Jyväskylä: Gummerus.
- Virtanen, L. & Ronkonen, L. 1984.** Maailman koulut. Helsinki: Gaudeamus.
- Zetterberg, S. 2003.** Suomen historian pikkujättiläinen. Helsinki: WSOY.

Internet-lähteet

- Heinonen, J.-P. 2005.** Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit. Peruskoulun opettajien käsityksiä opetussuunnitelmien ja oppimateriaalien merkityksestä opetuksessa. Helsingin yliopisto.
<<http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/kay/sovel/vk/heinonen/opetussu.pdf>> viitattu 15.3.2007
- Swanwick, K. 1999.** Teaching Music Musically. London Routledge.
<<http://helios.uta.fi:2067/lib/tampere/Top?id=10054764&layout=document>> viitattu 10.12.2007